

Michal Jurka

Petra Martinková

Michaela Roubínková

Edice Qfwfq

Konverzační analýza

(nejen) po česku

Olomouc
2014

Recenzovaly: Mgr. Kateřina Prokopová
Mgr. Kateřina Danielová

Konverzační analýza (nejen) po česku

Michal Jurka

Petra Martinková

Michaela Roubínková

Tato publikace vychází v rámci grantu Inovace studia obecné jazykovědy a teorie komunikace ve spolupráci s přírodními vědami, reg. č. CZ.1.07/2.2.00/28.0076.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

1. vydání

© Michal Jurka, Petra Martinková, Michaela Roubínková, 2014

© Univerzita Palackého v Olomouci, 2014

ISBN 978-80-244-4355-3

OBSAH

Úvod	5
1 Etnometodologie aneb jak to všechno začalo	7
1.1 Etnometodologické kořeny	7
2 Konverzační analýza jako sociolingvistická disciplína	9
2.1 Metody sběru dat	10
2.2 Příprava surového materiálu k analýze	11
2.2.1 Zvukový materiál	11
2.2.2 Vizuální materiál	14
2.3 Kritika transkripcí	14
2.4 Základní metody konverzační analýzy	15
3 Výstavba konverzace	18
3.1 Replika jako základní kámen?	18
3.2 Role jako interakční nástroj	19
3.3 Distribuce role mluvčího	20
3.4 Sekvence	20
3.5 Opravy, rektifikace a kolize	22
3.6 Akční formace	22
4 Oslovení v komunikaci	24
4.1 Charakteristika vokativu jako typu oslovení v češtině	24
4.2 Další sémantická a syntaktická interpretace vokativu	25
4.3 Vokativ vs. nominativ v pragmatice a konverzační analýze	26
5 Neverbální komunikace	28
5.1 Pohledy očí	31

6 Dialog ve vztahu k jiným pojmům	33
6.1 Dialog a monolog	33
6.1.1 Dialog a... monolog?	35
6.1.2 Dialog, konverzace, debata, rozhovor...	38
6.2 Struktura dialogu	39
6.3 Typy dialogu	41
6.3.1 Dialog institucionální	41
7 Využití KA v rámci psychoterapie	44
7.1.1 Historie	44
7.1.2 Druhy promluv	44
8 Konverzace v češtině – při rodinných a přátelských návštěvách	46
Slovo závěrem	49
Minirecenze recenzí na knihy z oblasti KA	50
Věděli jste že?	52
Bibliografie	53
Rejstřík	57
Základní heslář	58
Soubor otázek k cvičným textům	59
Cvičné komunikáty k rozboru	60
Summary	67

Úvod

Není analýza jako analýza. Ale zachování metody zkoumání rozkladem na jednodušší prvky je tady samozřejmé, ovšem mnohé analyticky překvapí, že konverzační analýza (dále KA¹) se klasickým analýzám moc nepodobá. Čím to je? Co je konverzace? Čtenář, který hledá jasnou a zřetelnou odpověď na tuto otázku, bude zklamán. Čtenář, který touží po dobrodružství mezi autentickými dialogy, bude nadšen. A pro takového čtenáře je tento text určen. Budiž mu tedy oporou v bludišti komunikátů, replik, prvků z oblasti neverbální komunikace apod. Při tvorbě knihy se autoři drželi hesla „studenti studentům“, proto si kniha klade vysoký cíl být užitečná, čtivá a dostupná širokému okruhu čtenářů z řad studentstva.

Knihla začíná exkurzí do historie zkoumání. První kapitola se zabývá teoretickým zázemím, ze kterého konverzační analýza vychází, jejími sociologickými, lingvistickými a zčásti i filosofickými kořeny a zároveň tak odhaluje šíři jejich možností už v jejich zárodcích, alespoň jak si ji představovali její zakladatelé. Je zde tedy pojednáno o takových významných jménech, jako je Harold Garfinkel, Erving Goffman, Talcott Parsons, Émile Durkheim, nebo o trojici prvních „konverzačních analytiků“ – Harvey Sacksovi, Emanuelu Schegloffovi a Gail Jeffersonové.

V následující kapitole je konverzační analýza představena jako sociolinguvistická disciplína. Zde se převážně věnujeme tomu, jak je konstruován proces analýzy jako takové, jak probíhá od sběru materiálu, jaký materiál má výzkumník sbírat, kde jej má sbírat a jak, přes jeho transkript, problematiku přepisování a značení, až po samotnou analýzu. Jmenovitě se tato kapitola tedy podrobně zabývá různými metodami sběru dat a jejich nevýhodami a nedostatky, dále přepisováním sesbíraného materiálu ze zvukových, nebo vizuálních nahrávek a jaké problémy během a po přepisu mohou vzniknout. Na závěr se pak věnujeme samotné analýze a některým metodám a přístupům, které nám několik výzkumných konceptů nabízí.

Z pohledu konverzační analýzy se konverzace skládá z replik, sekvencí a akčních formací. V rámci těch se pak analýza zabývá několika základními

1 Zkratka KA se v českém prostředí rozšířila, jistě na tom měl svůj podíl i fakt, že v zahraničním prostředí je běžně využíváno také zkráceného názvu disciplíny, a to CA (conversation analysis).

konverzačními prvky, a to právě organizací realizovaných replik, organizací sekvencí a akčních formací a opravami, rektifikacemi a kolizemi. Právě tyto základní termíny jsou v knize jednotlivě rozebrány.

Vzhledem k tomu, že komunikujeme nikoli nutně pouze slovně, naleznete zde (zcela právem) kapitolu věnovanou neverbální komunikaci v širokém smyslu (včetně v současné době aktuálního tématu – mlčení).

Kromě základního metodologického aparátu se čtenář seznámí i s tématy nadstavbovými, jako je například konverzační analýza a psychoterapie. Tomuto odvětví je věnována celá jedna kapitola. Jedná se o krátké a stručné shrnutí historie a současných zaměření konverzační analýzy při spolupráci s terapeuty z různých oblastí psychologie včetně představení základních analytických prvků, na které se výzkumníci při své praxi zaměřují.

Samostatná kapitola je věnovaná konverzační analýze a výzkumům dialogických komunikátů v českém prostředí, kde zájem o analýzu rozhovorů propukl později a je velmi úzce svázán se strukturalistickými kořeny Pražského lingvistického kroužku.

S ohledem na celkový záměr textu – tedy čtenáře zaujmout, potěšit a v neposlední řadě mu povědět něco o tom, jak můžeme s dialogy zacházet, kniha obsahuje cvičný soubor rozhovorů, na kterých mohou být otázky z jednotlivých oddílů demonstrovány a na kterých si lze vyzkoušet dovednosti získané prostudováním této studijní opory.

1 Etnometodologie aneb jak to všechno začalo

1.1 ETNOMETODOLOGICKÉ KOŘENY

Konverzační analýza vychází původně ze sociologické tradice druhé poloviny 20. století a její začátky jsou vázány na americké prostředí. Jedním z nejlivnějších směrů v sociologii a v té době a v průběhu celého století vůbec, byl strukturální funkcionalismus, mezi jehož nejvýznamnější propagátory patří Talcott Parsons a Robert K. Merton, který na Parsonse navazoval. Strukturální funkcionalismus obecně vnímá společnost jako obrovský strukturální systém, jehož jednotlivé prvky plní předem dané funkce. Z toho vyplývá, že sociální realita je do vysoké míry objektivní a na člověku nezávislá.

Poválečné období pak přineslo závažné změny a obraty ve stávajících paradigmatech. Tohoto nebyla ušetřena ani sociologie. V roce 1967 vychází dílo amerického sociologa Herolda Garfinkela *Studies in Ethnomethodology*. Zde Garfinkel popisuje nejen obrovské přispění právě Parsonse, který jej inspiroval svou teorií o sociálním řádu, ale také nutnost empirického studia. Garfinkel pracoval s pojmem sociálního faktu, který definoval Émile Durkheim, avšak sám píše, že „objektivní realita sociálních faktů je nepřerušované uskutečňování společných aktivit každodenního života, kdy jsou tyto obyčejné, či právě rafinované způsoby daného uskutečňování jednak mezi členy známé, užívané a také samozřejmé.“ (Garfinkel, 1967, s. vii)

Přestože *Studies in Ethnomethodology* jsou Garfinkelovým dílem, mezi krajní zakladatele etnometodologie jako takové patří i Harvey Sacks, později jeden z otců konverzační analýzy.

Druhým metodologickým a ideovým zdrojem inspirace byl článek Ervinga Goffmana *The Interaction Order*, který byl roku 1983 vydán Americkou sociologickou asociací. Interakční řád je podle Goffmana to, co se odehrává v průběhu různých sociálních situací, kdy sociální situace je prostředí, které dvěma a více osobám umožňuje sdílet vzájemné odpovědi a reakce (Goffman, 1973, s. 2). Interakční řád se přímo vztahuje na komunikaci tváří v tvář, ale jeho pravidla Goffman rozšířil i na další způsoby komunikace, kde je umožňována reakce, jako jsou telefonáty, posílání dopisů, emailů, apod. V dnešní době by se pravidla interakčního

řádu dala vztáhnout i na veřejné chaty, herní² komunikaci pomocí sluchátek, Skype a další.

Přestože je zaměření studia interakčního řádu velmi široké, Goffman i přesto požaduje výzkum pomocí mikroanalýzy, a to právě kvůli individuálním prvkům, které se v jednotlivých řádech vyskytují.

Prvním krokem při tvorbě této individuální stránky situačně ovlivněného interakčního řádu jsou pak identifikace, a to dvojího druhu, kategorizování a individualizace. Kategorizování je umísťování vnímaného do kategorií. Individualizace je umístění vnímaného do absolutně unikátní skupiny, ať už je to kvůli tónu hlasu, specifickému jménu, nebo chování (Goffman, 1973, s. 3).

Do centra interakce pak Goffman umísťuje kognitivní vztahy, jež máme s lidmi v naší přítomnosti. Tento vztah sestává ze znalostí, které dané osoby mají ohledně informací, jež má ten druhý o světě a z informací, které oba mají, nebo právě nemají, o vlastnictví těchto informací. Jak se tyto znalosti a vlastnictví informací mění, modifikují se tím i kognitivní vztahy s partnery dané sociální interakce.

Přestože Goffmanovo zaměření bylo společenské, jak je patrné z několika základních myšlenek z jeho *Interakčního řádu*, jeho vliv na konverzační analýzu je patrný a nepopíratelně větší než vliv Garfinkelovy etnometodologie, která sama slouží spíše jako teoretické zázemí mikroperspektivy KA.

Na tvorbě finální podoby konverzační analýzy pak Harvey Sacks spolupracoval ještě se dvěma lidmi, Emanuelem Schegloffem a Gail Jeffersonovou. Schegloff je profesorem sociologie na Kalifornské univerzitě v Los Angeles, a kromě konverzační analýzy je nejznámější jeho práce v oblasti interakční lingvistiky. Gail Jeffersonová je pak autorkou nejrozsáhlejšího transkripčního systému jak pro anglický jazyk, tak i obecně. Její zájem však byl multidisciplinární, a tak je v jejích pracích poznat vliv jak sociologie a lingvistiky, tak i antropologie. Zajímavostí je, že se v 80. letech věnovala transkripčním pásků z aféry Watergate a její práce je také využita v pozdějším článku, který se této problematice věnuje. Jedná se o *Talking Social Structure* od dvojice autorů Harvey L. Molotch a Deidre Boden, který vyšel roku 1985 v Americkém sociologickém časopise. Sociologové zde využívají samozřejmě také své znalosti prací i hlavních tvůrců konverzační analýzy.

2 Ve smyslu počítačových a konzolových her, které vyžadují více hráčů v různém prostoru, jako jsou multiplayerové hry, nebo pro počítače pak MMORPG (Mass Multiplayer Online Role Playing Games).

2 Konverzační analýza jako sociolingvistická disciplína

Vzhledem ke své historii není konverzační analýza souborem čistě lingvistických metod, ale má také dalekosáhlý dopad pro různé společenské a humanitní vědy, jako jsou sociologie, kulturní a sociální antropologie.

Američtí antropologové Charles Goodwin a John Heritage se zabývají aktivním využitím konverzační analýzy pro účely antropologie, a to hned v několika ohledech. Zajímá je, jakých dimenzí kontextu je dosaženo jak během jednotlivých komunikačních kol, tak i během jednotlivých sekvencí, dále preference a zdvořilost, také přístup konverzační analýzy k narativům a příběhovému vyprávění a samozřejmě také relevance konverzační analýzy pro antropologii, a to v kontextu jiných antropologických metod (Goodwin a Heritage, 1990, s. 291).

Lingvistická antropologie se pak může díky této metodě zabývat např. tvorbou identity v rámci konverzace, nebo konstrukcí vůdčího postavení ve skupině. Konverzační analýza se nejvíce využívá v anglicky mluvících zemích, kde má i kořeny. Také u nás, v Německu a ve spoustě dalších evropských zemí je KA oblíbená,³ je dokonce snaha rozšířit ji i na daleko méně známé a používané jazyky. Některé výzkumy už proběhly v rámci mayských komunit v oblasti Chiapasu, kde se mluví jazykem Tzoltzil, dále u Tamilů a na jazyce Lue, který je jedním z thajských jazyků jihovýchodní Asie.

Co však některé výzkumníky znervózňuje je to, že přestože existují obecné body, kterými by se analytik měl při své práci řídit, jsou všechny tyto návody ovlivněné konkrétní situací a předmětem výzkumu a nejsou tedy využitelné při jakékoliv příležitosti, nebo jsou až příliš generalizované a neposkytují tedy žádné skutečné vodítko.

3 V zemích, kde se KA šíří dochází k různým modifikacím použitých metod či výběru analyzovaného materiálu dle tradic konkrétní země. Například v ČR dochází k výraznému ovlivnění funkční stylistikou, blíže viz kapitola 5.

2.1 METODY SBĚRU DAT

Pro potřeby konverzační analýzy je neúčinnějším způsobem sběru dat audio- nebo video- nahrávka volně probíhající konverzace. V mnoha případech audio-nahrávka stačí, ale mimojazykové prvky a neverbální komunikace jsou viditelné pouze na videu. Za nejjednodušší k získání i k analýze jsou brány nahrávky telefonických rozhovorů, nebo diskuse pouze dvou osob v přímém kontaktu.

Atkinson a Heritage podotýkají, že nahrávání volné konverzace, aniž by do ní výzkumník zasahoval, nebo měnil chování zkoumaného jedince, je jak v sociálních, tak i v behaviorálních vědách ojedinelé a neobvyklé. Většinou jsou využívány rozhovory, experimenty, nebo záznamy v podobě terénních deníků atd.⁴ Na rozdíl od výše zmíněných metod trvalý záznam má několik hlavních výhod:

1. Data jsou přítomná pro opětovné provedení analýzy a ověření výsledků, ať už výzkumníkem samotným, nebo kterýmkoliv z jeho kolegů.
2. Umožňuje evaluaci pozorování a nálezů veřejnosti.
3. Data mohou být využita jiným výzkumníkem s jiným výzkumným záměrem.
4. Závěry z dat mohou být později opraveny ve světle nových poznatků (Atkinson a Heritage, 2003, s. 3).

První bod je podstatný už z toho důvodu, že při hloubkových výzkumech není možné předem nic vyloučit jako irelevantní, či nepodstatné. Výzkumník se tedy k materiálu může neustále vracet.

Užívání zrovna volné konverzace s sebou pak přináší hlavně obrovskou bohatost získaných dat, která sahají mimo rámec jediného výzkumu a má proto význam je archivovat. Avšak nahrávání dat je u KA podmíněno etickými normami a omezeními, tedy nahrávání musí vědět, že jsou součástí nějakého výzkumu a je nutné odpovédět na všechny jejich dotazy. Zároveň však během samotného

4 Zde dochází k zásadnímu rozporu mezi konverzační analýzou a analýzou komplexního komunikačního procesu, jak byl navržen Kořenským a kol. (1987). Autoři komplexní analýzy naopak usilují opravdu o co nejautentičtější materiál, který byl mnohdy pořizován formou skrytých nahrávacích zařízení. S ohledem na etiku získávání materiálu a s ohledem na legislativu, se v českém prostředí v posledních letech spíše šíří varianta, že pokud je to možné, výzkumník se domluví s respondenty, že budou někdy v blíže neurčený čas nahrávání, případně je nahraje a obratem od nich žádá písemný souhlas. Pokud nahrávání nesouhlasí, výzkumník pořizovaná data obratem vymaže – tímto způsobem byl nahráván i nejnovější korpus mluvených textů v češtině ORAL. V případě, že je rozhovor vědomě monitorován, obvykle se analyzuje až část po prvních 20 minutách, kdy se předpokládá, že se mluvčí již na diktafon nesoustředí, jsou uvolnění a dialog obsahuje více prvků autentičnosti komunikace.

nahrávání je potřeba omezit jakékoliv rušivé elementy, aby nebyla narušena plynulost a přirozenost jednotlivých reakcí a mluvčích (Hendl, 2005; Hopper, Koch a Mandelbaum, 1986). Je však možné informovaný souhlas získat až po sběru dat jako takovém. Výzkumník pak není nucen odvrhnout počáteční data kvůli vysoké míře zkreslení, způsobené informacemi o výzkumu.

Zároveň je možné využít toho, když mluvčí představují nějakou situaci, když hrají nějakou roli. Teď nemluvíme o hraní rolí, jak tento termín zamýšlel Erving Goffman, ale jako modelovou situaci si představme, že jeden z mluvčích, které nahráváme, má zopakovat to, co říkal někdo jiný. Jeho „hraní si“ na jinou osobu v tu chvíli je taky bohatým zdrojem materiálu.

Se stejným materiálem jako KA pracuje ještě diskursivní analýza. Ta se však od KA liší ve své metodě zpracování dat. Diskursivní analýza se snaží rozšířit lingvistické techniky mimo větné jednotky a to tak, že data získaná nahrávkami kóduje, na základě toho vytváří jednotlivé kategorie diskurzu a formuluje pravidla pro jejich zřetězení, aby oddělila dobře zformované kategorie, od těch špatně zformovaných (Levinson, 2008, s. 286).⁵

2.2 PŘÍPRAVA SUROVÉHO MATERIÁLU K ANALÝZE

2.2.1 Zvukový materiál

Aby byla konverzace dobře analyzovatelná, je nutné ji nejprve přepsat. Přepis výpovědí do souvislého textu a opatření znaménky jsou klíčové pro určení podstatných částí hovoru.

K tomuto účelu slouží tzv. transkripční znaky. Autorem světově nejrozšířenějšího transkripčního znakového systému je Gail Jeffersonová (Jefferson, 2004).⁶

5 K pojetí analýzy diskurzu v českém lingvistickém prostředí viz např. Martinková, Prokopová a Orságová (2014).

6 Co se týká standardů přepisu dialogů v oblasti konverzační analýzy, prvním takovým návrhem byla publikace Müllerová, O., Hoffmannová, J. a Schneiderová, E. *Mluvená čeština v autentických textech*. Jinočany: H&H, 1992. Jimi vyobrazené značení postupně mírně modifikovaly např. o značku pro zachycení pauzy a hezitačního zvuku. Postupně byl lidmi zabývajícími se pořizováním transkripce pro korpusy přepisů mluvených dialogických textů stanoven nový aparát pro přepis (Kaderka a Svobodová, 2006). Vaníčková (2014) pak přichází s komparací pěti různých modifikací transkriptů speciálně pro účely KA.

Transkripční znaky slouží k zaznačení pauz uprostřed mluvy, zvláštěností ve výslovnosti (protažení samohlásek, vynechání hlásek,...), intonace, překrývání hovoru několika mluvčích, přízvuku, atd. Každý výzkumný záměr vyžaduje trochu jiné transkripční znaky, neboť se soustředí na jiné konverzační prvky. Charles Goodwin ve svém díle *Konverzační organizace* (orig. *Conversation organization*, 1981) sestavil takové znaky, které zohledňují i přesun pohledů, mezi jednotlivými mluvčími. Susan Koch pak pro svůj výzkum *Video game talk* využila hudebního notového zápisu, aby sladila hovor lidí při hraní her, se zvuky a hudbou přístroje (Hopper, Koch a Mandelbaum, 1986, s. 177–178).

Podle neúplného seznamu Gail Jeffersonové výše zmíněných jevů, které je možné odhalit a zapsat během přepisů, Alexa Hepburn a Galina B. Bolden rozdělily tyto jevy do pěti základních kategorií:

1. Transkripční plán
2. Časové a sekvenční relace
3. Aspekty pronášení replik a intonace
4. Přepisovatelovy komentáře a obtížně srozumitelná místa
5. Prvky doprovázející hovor (Hepburn a Bolden, 2013, s. 58)

Transkripční plány se používají k zaznamenání identity mluvčího pokaždé, když je přechod mezi nimi relevantní, dále aby ukazovaly, jak byla řeč přesně produkována za sebou. Tedy ne jak byla zamýšlena, ani jak by se měla stát, ale jak se skutečně udála. Třetí věc, k čemu plány slouží, je k viditelnému zaznamenání kolizí, overlapů (viz. 3.5), aby bylo možné je porovnat s jiným, případně viditelným chováním (v případě existence fotografií, nebo video-nahrávek).

Časové a sekvenční relace slouží k určení toho, které části hovoru spolu nějak časově souvisí. Mezi takové patří samozřejmě kolize, uzavírání (orig. *latching*). Uzavírání je kolize, která se těsně neudála. V běžném hovoru je typické, že mezi dvěma mluvčími nastává krátké okno, krátké ticho, ale když k němu nedojde a hned na prvního mluvčího naváže druhý, dojde k tzv. uzavírání. Stejně tak může nastat např. uvnitř repliky jediného člověka. Když si osoba položí řečnickou otázku, a aniž by čekala na odpověď, si na ni rovnou i odpoví. Dalším druhem časové nebo sekvenční relace jsou právě třeba mezery nebo pauzy, které se mohou pohybovat od několika desetin vteřiny až do několika vteřin (Hepburn a Bolden, 2013, s. 59–61).

Aspekty pronášení replik zahrnují mnoho prvků, intonaci, změnu výšky hlasu, hlasitost, tempo, míru zdůraznění, hlasovou kvalitu a zaznamenávají je

v několika různých stupních, v závislosti na tom, čeho chce výzkumník během výzkumu dosáhnout. Ne vždy nutně dochází k zaznamenávání všech najednou.

Přepisovatelovy komentáře slouží jako poznámky k událostem, které mají vliv na chování participantů, ale nemusí být přímou součástí jejich hovoru. Takovými jsou zakašláni, zazvonění telefonu, otevření dveří a příchod dalšího člověka atd. Mohou však takto být zaznamenávány i jiné věci. Často bývají zapisovány do dvojité závorčky. Do hranatých závorek se pak zapisují části hovoru, kterým je velmi špatně rozumět a není tedy jisté, zda byly odposlechnuty správně. Zapisuje se pak nejpravděpodobnější zaslechnutá možnost.

Prvky doprovázející hovor se dělí do tří základních zmapovaných kategorií, avšak samozřejmě je možné jich pozorovat daleko více. V případě, že je při záznamu slyšitelný dech, obzvláště v některých speciálních momentech, zvýšená respirace se samozřejmě zapisuje, a to několika možnými způsoby, buď jako poznámka zapisovatele do dvojitých závorek do míst, kde došlo k nádechu a výdechu, nebo v případě, že dýchání splývá se slovy, v angličtině je typické používat konsonantu „h“ k označení slyšitelné respirace (Hepburn a Bolden, 2013, s. 65).

Druhým a velice mnohoznačným čteně zaznamenávaným prvkem je smích. Sama Jeffersonová zachytila několik druhů smíchu a poukázala na jeho nakažlivost. Další výzkumy ohledně smíchu pak provedl Markku Haakana. V sociolingvistickém časopise byly uveřejněny jeho výsledky výzkumu funkce smíchu mezi pacienty a doktory (Haakana, 2002). Později pak porovnával vztah úsměvu a smíchu, a to ze dvou pozic. Úsměv může být užít jako předstupeň pro smích, nebo může být reakcí na smích (Haakana, 2010). Třetí oblastí smíchu, na kterou Hepburn a Bolden upozorňují, pokrývá výzkum Martina D. Lamperta a Susan M. Ervin-Tripp. Tato studie se trefně nazývá *Riskantní smích* a zabývá se vzájemnými provokacemi, výsměchem, vtipy mířenými na vlastní osobu v genderově smíšeném kolektivu (Lampert a Ervin-Tripp, 2006).

Třetím prvkem je pláč, jehož zapisování je také velmi komplikované. Hepburn a Bolden uvádí jen několik takových projevů, jako je snížená schopnost artikulace, snížená hlasitost mluvy, posmrkávání, dotýkání se tváře, zakrývání tváře, vyhýbání se očnímu kontaktu, utírání očí, naprosté mlčení tam, kde by bylo na místě hovořit, zvýšený hlas, zvýšená respirace (Hepburn a Bolden, 2013, s. 67).

2.2.2 Vizuelní materiál

Holistický přepis empirických událostí, které výzkumník nejen zaznamenal na nahrávací zařízení, ale také sám viděl, do podoby jazykových transkripcí je velice obtížný, a to nejen z hlediska všech výše popsaných prvků, na které musí přepisovatel dbát, ale také z důvodu, že při mluvené konverzaci je podstatná také fyzická interakce mezi osobami, kterou musí výzkumník zaznamenat a popsat. To se dá provést za pomoci:

1. Přepisovatelových komentářů
2. Specializovaného notačního systému
3. Vizuelních reprezentací (Hepburn a Bolden, 2013, s. 70)

Komentáře přepisovatelů jsou samozřejmě nejobecnějším a nejjednodušším druhem záznamů doprovodných událostí, mají mnoho nedostatků a jsou užívány jen jako okamžité poznámky, spíše než že by měly v analýze, nebo pozdějším výzkumu nějakou vážnost.

Specializované notační systémy jsou pak komplikované znakové systémy zaměřující se na jednu věc, např. pohledy očí, nebo souhru dvou jevů, pohledů očí a gestiku, které výzkumník pomocí notace naprosto přesně zaznamenává a během analýzy je schopen rekonstruovat z notace, kam se v jednotlivých bodech konverzace mluvčí dívali, nebo jak gestikulovali. Problémem však mohou být dosud nezmapované nebo neočekávané události.

Nejpřesnější jsou samozřejmě vizuelní reprezentace, jako jsou fotografie, kresby nebo video-záznamy doprovázející transkripce a umožňující tak ucelenější reprezentaci zkoumaných událostí (Hepburn a Bolden, 2013, s. 70).

2.3 KRITIKA TRANSKRIPCÍ

I přes absolutní snahu výzkumníků a přepisovatelů využít co nejvíce prostředků a znalostí bývají často obviňováni z nedostatečné systematickosti ve využívání jednotlivých výše zmíněných prvků, nebo právě naopak z toho, že taková komplexnost není třeba, není-li konverzace sama o sobě cílem, ale jen prostředkem. Někteří autoři pak napadají fonetické přepisy, které podle nich způsobují, že mluvčí působí hloupě a nevzdělaně (Hepburn a Bolden, 2013, s. 74).

Samozřejmě veškeré tyto námitky, ať už považované za více či méně podstatné, byly postupně smeteny ze stolu jako nevýznamné, neboť např. právě

analytické transkripce nemají nic společného s vyjadřovacími schopnostmi zaznamenaných osob.

Avšak transkripční systémy mají svá omezení, které každý, kdo s nimi pracuje, má možnost odhalit a vědeckou práci pak přispět k jejich odstranění. Na způsobu transkripce závisí pak mnoho faktorů v samotné analýze, proto je obecně doporučováno, aby výzkumník, pokud je to možné, přepis pořízoval sám, nebo přinejmenším s přepisovatelem úzce spolupracoval.

2.4 ZÁKLADNÍ METODY KONVERZAČNÍ ANALÝZY

V závislosti na třech základních prvcích konverzace, kterými jsou výměna replik, organizace sekvencí a opravy, rektifikace a kolize (podrobně viz 3.1, 3.2, 3.3), definovali Hopper, Koch a Mandelbaum několik základních předmětů výzkumu:

1. Jak participantí konverzace dosahují plynulé výměny replik?
2. Jak partneři udržují výrokové sekvence delší než jedno výrokové kolo?
3. Jak mluvčí koordinují mluvení s pohledem, pohyby a jinými činnostmi?
4. Jak partneři identifikují a opravují problémy v interakci?
5. Jak funguje konverzace v konkrétním prostředí, jako jsou interview, soudní slyšení nebo karetní hry? (Hopper, Koch a Mandelbaum, 1986, s. 169–170).

Aby však byl výzkum možný, je nejdříve potřeba sesbírat a zpracovat data. Proto výzkum pomocí KA probíhá v několika fázích: nahrávání dat (viz 2.1), transkripce (viz 2.2), samotná analýza a na závěr vypracování výzkumné zprávy.

Jednou z hlavních metod je analýza pomocí sekvenčního dělení. Není možné zkoumat jednotlivé promluvy, či repliky, když je vyjmete z kontextu, tedy když mají tzv. nulový kontext. Hovory pro potřeby konverzační analýzy obsahově a funkčně nebývají děleny podle replik, ale právě podle konkrétních sekvencí. Sekvence jsou specifické konverzační jednotky, které spojují jednu a více replik, čímž poskytují minimální nezbytný kontext.

Minimálním nezbytným kontextem je myšlena např. otázka před uvedením odpovědi (případně vysvětlení druhého mluvčího, proč otázka před odpovědí nebyla přítomna), odpověď následující po otázce (případně vysvětlení druhého mluvčího, proč odpověď nebyla přítomna, nebo zaznamenání výpovědi, která sloužila k úmyslnému vyhnutí se odpovědi) atd.

Paul ten Have uvádí konkrétně sedm základních kroků, a s nimi spojená omezení, kterými by měl každý konverzačně analytický výzkum projít:

1. Sběr materiálu za využití nahrávek – už tento proces je silně selektivní a závisí nejen na výzkumné otázce, ale také na osobnosti výzkumníka.
2. Tvorba transkripce – zaznamenává se, co bylo řečeno, a v případě, že to souvisí s výzkumem, zaznamenávají se i mimojazykové prvky konverzace (gesta, smích, posturika, atd. v závislosti na výzkumné otázce a povaze textu).
3. Výběr analyzovaných jednotek – je závislý na druhu výzkumu, někdy bývají z konverzací vybírány jen repliky uvozující konverzaci, nebo ji zakončující, jindy to mohou být jen repliky obklopující určitý lexém, slovní spojení atd. (např. smrt, nemoc).
4. Snaha o porozumění daným epizodám⁷ – výzkumník využívá jen svůj zdravý rozum a jejich typifikace, tedy jaký účinek mají epizody, tedy co činí a jak se tyto činnosti spojují.⁸
5. V této fázi výzkumník využívá svých znalostí, jako člena dané skupiny, aby porozuměl vzniku a zakončení daných epizod a sekvencí.⁹
6. Je možné podpořit závěry ze studovaných epizod částmi konverzace, které zkoumaným oblastem předcházely, nebo které následovaly bezprostředně po nich – dá se totiž předpokládat, že v nich budou implicitní odkazy na zkoumaný fenomén, či epizodu.
7. Na závěr je potřeba zkoumanou epizodu porovnat s jinými obdobnými příklady, neboť konverzační analýza využívá velmi často komparativních metod, aby mohla přistoupit k případné generalizaci výsledků a shrnout jednoduše, že komunikace mezi pacientem a lékařem vykazuje konkrétní opakující se rysy, které jsou charakteristické pro tento typ dialogů.

Body 3 až 5 včetně se pak vyznačují neustálým opakováním krátkých, asi pětisekundových úseků, kdy si spolu s nahrávkou pročítáme transkript, abychom našli klíčové segmenty a zákonitosti, které segmenty řídí. Spousta výzkumníků každý úsek poslouchá až dvacetkrát. Občas se doporučuje poslouchat nahrávky ve více lidech, každý výzkumník si všimne něčeho jiného a velmi často zaznamená to, co kolega přehlédl.

7 Epizodami máme na mysli jednotky vybrané pro analýzu, které mohou a nemusí zahrnovat širší kontext.

8 Tento krok bývá KA často vyčítán, neboť se v podstatě jedná o metodu introspekce, která není a nemůže být objektivní, neboť je závislá na výzkumníkově idiolektu a pragmatických kompetencích.

9 Zkušenostního komplexu se týká i následující bod, který může být dost subjektivizovaný.

Je samozřejmě možné poslední (komparativní) bod analýzy vynechat a zkoumat jediný případ jediné epizody, v takových případech se jedná o případovou analýzu (orig. single case analysis), ale obvyklejší jsou tzv. kolektivní studie (orig. collection studies).

Jack Sidnell pak nabízí podobný, i když stručnější postup v analýze:

1. Pozorování;
2. Identifikace a sběr fenoménů;
3. Popis průběhu (Sidnell, 2013).

Při konstrukci tohoto možná až příliš bazálního schématu se odvolává na Sackse, obzvláště pak co se týče primárnosti pozorování. Je jasné, že abychom mohli postupovat k dalším krokům, musíme nejdříve sesbírat dostatečné množství materiálů, které musíme poslechnout, odpozorovat dostatečné množství přirozeně probíhajících konverzací a interakcí.

Sidnell poznamenává, že členové interakcí nikdy nevytváří nesmyslné reakce, tedy že každý krok konverzace vždy má nějaký smysl, a abychom zjistili jaký, musíme se uchýlit k pozorování, abychom tento smysl zachytili a případně mu přidělili, v kontextu jiných, stejných či podobných prvků, funkcí. Někdy jsou prvky natolik mimořádné, že musí být výzkumníci téměř zavalení daty, aby v mimořádných datech odhalili pravidelnost.

Pak dodává, že tedy nemůže existovat seznam věcí, které máme hledat, protože tím by celá analýza ztratila smysl, ale jsou známa jen místa, kde máme dané konverzační prvky hledat (Sidnell, 2013, s. 87).

Jako popis praxe Sidnell vybírá konkrétní příklad Heritageova výzkumu týkajícího se konverzačních tokenů, které oznamují změnu stavu u jedince, konkrétně si všímá povzdechu „oh“. Heritage poznamenává, že i přes obecnou představu, že většina částí promluvy, zařazovaných do tzv. kanálů v signály zpětné vazby (backchannel), nebo tzv. signálů nepřerušované pozornosti, má ještě další specifické vlastnosti, funkce a úkoly, jako právě výše zmíněné „oh“, které podle něj značí, že osoba prošla nějakou změnou ve znalostech, informacích, orientaci nebo uvědomění (Heritage, 1984, s. 299).

„Oh“ tedy znamená obecně nějakou změnu znalosti o světě u mluvčího, která tak identifikuje předchozí hovor jako v jistém směru informativní, neboť tuto změnu způsobil. Avšak tento konverzační prvek může mít i další účely, jako narušovat vývoj hovoru, nebo vytvářet další interakční cíle (Heritage, 1984, s. 335).

3 Výstavba konverzace

Konverzační analýza zkoumá několik základních jednotek, které tvoří konverzaci, a které sama odhalila a definovala. Těmi jsou organizace střídání replik mluvčích, organizace sekvencí, akční formace a opravy a kolize.

3.1 REPLIKA JAKO ZÁKLADNÍ KÁMEN?

Při prvotním rozkladu konverzace, nebo při jejích transkripcích se oddělují zvlášť repliky každého mluvčího, neboť význam jednotlivých replik zvlášť je převážně sémantický a nepřekračuje jednotlivého mluvčího. Ač jsou repliky fokusované na konkrétního posluchače a tedy jemu přizpůsobeny, konverzace vzniká až v případě dvou a více replik, přičemž druhou replikou může být i gesto nebo zvuk. Navíc je to právě větší množství replik, které nám umožňuje zkoumat jejich střídání, sekvence a vzájemné opravy mluvčích.

Analýza replik neprobíhá samostatným rozbořem jednotlivých promluv, ale tím, jak jsou spojovány a jak si mluvčí repliky vyměňují (orig. turn-taking). Výměna replik je základní součástí jakékoliv konverzace, konkrétně její primární formou organizace.

Ve své ideální podobě funguje takto: Jakmile mluvčí A domluví, nastoupí druhý mluvčí B, který byl dříve posluchačem. Samozřejmě situace se komplikuje, když se přidá mluvčí C. Ten pak mohl, ale nemusel být dříve posluchačem.

Podstata a fungování organizace jsou obecně neměnné, i když se individuálně mění její jednotlivé prvky, využívá se k pochopení sociální struktury. Také se pracuje s úmyslnými či neúmyslnými přerušeními, skákáním si do řeči apod.

Ideální forma střídání je však do jisté míry skutečností. Jak uvádí Levinson, mezi jednotlivými mluvčími bývají pauzy jen v rámci mikrosekund a daleko méně než 5% konverzace probíhá v tzv. overlapu. Overlap je kolize, situace, kdy dochází k překrývání a mluví více mluvčích najednou. Stejná série pravidel zajišťující hladké probíhání výměny replik funguje i při hovorech, kdy si lidé nestojí tváří v tvář (Levinson, 2008, s. 296–7).

Schegloff, Sacks a Jeffersonová také uvádí pravidla pro konstrukci jednotlivých výměn a pro vybírání mluvčích, která slouží k tomu, aby konverzace probíhala s minimálním množstvím mezer a kolizí. A jsou to tyto:

1. Transitní relevance konstrukčních jednotek:
 - a. Turn-taking je konstruován tak, že současný mluvčí vybere následujícího;
 - b. Turn-taking je konstruován tak, že se následující mluvčí vybere sám;
 - c. Turn-taking je konstruován tak, že mluvčí mluví, dokud není jedním z předešlých způsobů vybrán nový mluvčí.
2. Pokud selžou podle relevance konstrukční jednotky a, b, c, dojde k návratu a celý proces se opakuje.

3.2 ROLE JAKO INTERAKČNÍ NÁSTROJ

KA byla vytvořena jako přístup k analýze způsobů uvažování a vyvozování důsledků, které ovlivňují produkci a poznání srozumitelných způsobů jednání. To zaručuje spojení úspěšné interpretace kontextu a zvolení vhodného jednání. Stejně jako slova a věty nejsou vzájemně oddělené, ale kontextově propojené, tak probíhá neustálá reinterpretace a kontextové vztahování.

Proto musí mít KA vždy na paměti dvě základní fakta:

1. V rámci konverzace jsou uděleny dvě role, a to mluvčího a posluchače. Dříve byla role posluchače marginalizována, ale KA posluchače emancipovala na základě předpokladu, že mají obě role obdobná práva. Mluvčí má možnost tuto roli odmítnout, stejně tak má tuto možnost i posluchač.
2. Konverzace je tvořena na základě jevu zvaného konstrukce recipienta. To znamená, že jakýkoliv hovor je přizpůsobován znalostem, slovníku a schopnostem předpokládaného nebo skutečného recipienta.

Během interakce však dochází ke střetu dvou a více osob, tedy takového množství společenských subjektů, které jsou interakci přítomny. Pro společenskou a humanitní vědu měla tato metoda sloužit, jak už bylo řečeno výše, ke zkoumání sociálních rolí, jak jsou reprezentovány a jak se s nimi jednotlivci identifikuje. Každá osoba má totiž ne jednu, ale mnoho takových sociálních rolí.

Goffman pak hovoří o tom, jak se tyto sociální role projevují v interakci s druhými, jak se projevují chtěné role, co se děje, když je dodržujeme, když pátráme po informacích o sociálních rolích druhých, nebo právě, jak druzí reagují, když očekávané porušujeme (Goffman, 1999). Všechny tyto události se samozřejmě svým specifickým způsobem podepisují na konverzační úrovni interakce, a to nejen na tónu, hlasitosti, ale také na množství možných kolizí atd.

Jednou z takových rolí může být role studentky, která je udržována mezi ostatními studenty, nebo i mezi vyučujícími, v kontaktu s matkou však tato sociální role podléhá sociálnímu tlaku a mění na roli dcery. Stejně tak matka je matkou jen v kontaktu s dcerou, a to většinou jen s vlastní. Snaží-li se uplatnit tuto roli v neplatné situaci, např. na staršího muže na veřejném prostranství, dochází pak ke konfliktu, jak ke konfliktu rolí, tak i ke konfliktu konverzačnímu.

3.3 DISTRIBUCE ROLE MLUVČÍHO

Střídání replik závisí na množství osob přítomných při dané konverzaci. Ve své základní podobě, kdy mluvíme jenom o dvou osobách tak to funguje následovně: Hovoří mluvčí A a jakmile svou repliku ukončí, nastupuje na jeho místo mluvčí B, který byl prve posluchačem a novým posluchačem se stává původní mluvčí A. Samozřejmě v případě více možných mluvčích a posluchačů není volba konkrétního jediného mluvčího většinou možná. Jak to tedy v takovém případě funguje?

Schegloff, Sacks a Jeffersonová popsali a definovali několik technik, které jsou užívány jako síto, pomocí něhož je vybrán další mluvčí. Je třeba zdůraznit, že druhotným účelem těchto technik je zajistit, aby konverzace probíhala s minimálním množstvím mezer a kolizí.

3.4 SEKvence

Jak už bylo zmíněno výše, sekvence je kontextové spojení jedné a více replik.

V rámci sekvence funguje tzv. sekvenční návaznost (orig. sequential implicativeness). Sekvenční návaznost je pak právě ten stav, kdy jedna replika konverzačně implikuje jednu určitou reakci nebo malý soubor akcí, které jsou dalšímu mluvčímu k dispozici (Atkinson a Heritage, 2003, s. 6).

Sekvence se skládá z tzv. sousedících párů (adjacency pairs). Jejich specifícností je, že ve správné podobě obsahují vždy jen dvě repliky. Příkladem sousedícího páru jsou pozdravy (Ahoj – Ahoj/Čau, Nazdar apod.), otázka a odpověď (Jdeš? – Ano/Ne) atd.

Druhá část páru je pevně svázána s první částí, je na ní závislá. Nebo taky opačně řečeno, první část páru omezuje výběr možných druhých částí páru. V rámci párové sekvence však může dojít k několika druhům anomálií. První

část páru nemusí být pochopena a následná reakce je pak nepatřičná a ruší tedy funkční pár, avšak vytváří pár nový, i když anomální. Nebo nemusí proběhnout druhá polovina páru z nějakého důvodu vůbec, pak je pár narušen úplně. Třetí možnost je taková, že místo dvojice páru vzniká trojice, např. když druhá strana na otázku reaguje otázkou (Jak ses sem dostal?/Jak ses sem dostal ty?) (Levinson, 2013, s. 108–109).

Avšak první část páru často v komunikaci přichází bez nápovědy, jaká akce má být provedena (když pomineme pár výše zmíněných očividných příkladů). Sousedící páry tedy mohou být velice náchylné k desinterpretaci, což je pravděpodobně jeden z důvodů k zapojení úvodních frází (Levinson, 2013, s. 109). Ty bývají zapojeny někdy po předchozí interakci a mohou nejen osvětlit následující pár, ale často také přispívají ke kumulování narušené interpretace.

Součástí sekvence často bývá ještě třetí replika, kterou Schegloff nazývá oprava na třetí pozici (orig. third position repair). Tato replika, je-li přítomna, slouží k potvrzení porozumění mezi mluvčími, případně k nastolení porozumění, a to opravou druhého mluvčího prvním, když k pochopení nedošlo.

Oprava na třetí pozici je výsledkem kuriózního faktu, který zmiňují Atkinson s Heritage. Každý jedinec, který se kdy účastnil konverzace nebo jí přihlížel, je vlastně nevědomky amatérským konverzačním analytikem. Takováto soukromá vnitřní analýza slouží k pochopení konverzace, interpretaci a vytvoření následné správné reakce. Kdyby k analýze jednotlivými mluvčími nedocházelo, strávili by mluvčí více času vzájemným opravováním a k původnímu tématu konverzace by se už nikdy nevrátili (Atkinson a Heritage, 2003).

Právě kvůli opravě na třetí pozici a akcím, které následnou reakci přímo nevyžadují, jako je pokývání hlavou nebo smích, se častěji pracuje s teorií následného umístování replik, která právě s takovými prvky konverzace pracuje.

Teorie následného umístování se zaměřuje na širší kontext a jednání je pak podle ní konceptualizováno v jediném okamžiku jako kontextuálně vytvářené a zároveň kontextuálně obnovované. Toto má dva hlavní důsledky:

1. Kontext v takovémto pojetí není statický, ale dynamický.
2. Interpretace musí sahát mimo dané jednání, tedy k událostem před ním a kolem něj.

3.5 OPRAVY, REKTIFIKACE A KOLIZE

Opravy a kolize (orig. repairs and overlaps) jsou podstatnou, i když rozhodně ne převažující, součástí konverzace. Jeffersonová, Sacks a Schegloff se jimi pak zabývají ze tří hlavních hledisek:

1. Slovní spojení sloužící k vyrušení, nebo převzetí aktivní role, tedy autor těchto replik se stává novým mluvčím ze své vůle, takovými jsou třeba konverzační prvky: Promiňte, Mohu se zeptat? atd.
2. Opravování několika chyb najednou. To se děje přímo ve středu samotného mechanismu, a to narušením jeho procesu.
3. Situace, kdy systém přebírání slova nutí k opravám jiného druhu než systematického. Pokud není oprava provedena samotným chybujícím, je opravena v následujícím kole následujícím mluvčím, tedy řídí se jakýmsi opravnými sekvencemi (Jefferson, Sacks a Schegloff, 1974, s. 724).

3.6 AKČNÍ FORMACE

Stephen C. Levinson užívá pojem akční formace ve smyslu Schegloffa a zkoumá jej tak, jak jsou jednotlivé prvky interakce mluvčím užívány, tedy jakou mají formaci, aby byla jeho promluva rozpoznána jako specifická akce (Levinson, 2013, s. 110).

Součástí akční formace je pak akční askripce. Jedná se o připisování akce, které je odhaleno druhým mluvčím během reakce na prvního mluvčího (Levinson 2013, s. 103). Je-li tato reakce neopravena, je možné předpokládat, že připisaná akce byla správná, nebo alespoň adekvátní a není tedy nutné ji opravovat.

Zároveň se Levinson (2013, s. 116–117) také ptá, do jaké míry jsou akce detailně jazykově kódovány mezi běžnými mluvčími předem, a do jaké míry je jejich připisování závislé na průběžném pozorování složitého globálního a sekvencního kontextu.

V akční askripci hraje roli několik faktorů, jako je jejich modalita, kontext probíhajících aktivit, širší institucionální rámec, sociální role participantů atd. Klíčovou roli však hrají dva základní faktory, a to jsou umístění a konstrukce střídání replik.

Jak již bylo uvedeno výše, sekvence se skládají ze střídajících se replik a stejně tak přílehlých párů. Zatímco však může mít sekvence mnoho obrátů, může se

skládat jen z omezeného množství přilehlých párů. Sekvence se tak podílí na akční formaci a askripci dvěma způsoby:

1. Umístění obratu na sebe okopíruje sekvenční očekávání akčního obsahu;
2. Samotný fakt, že akce je součástí sekvence, která jej přesahuje, mění její charakter (Levinson, 2013, s. 110).

Výše jsme pojednali o vysoké možnosti desinterpretace přilehlých párů v sekvenci, tím Levinson zdůvodňuje své užití pojmu akční askripce, místo akčního rozpoznávání. Jedná se totiž o vzájemné vyjednávání dvou stran, kdy obě strany připisují vzájemnému jednání určitý akční význam, tedy nemůže jít o rozpoznávání (Levinson, 2013, s. 103).

Konstrukce střídání replik se pak užívá k vyjadřování zamýšlené akce. Jak se zdá, tak všechny jazyky rozlišují mezi základními větnými konstrukcemi, jako jsou oznamovací, tázací a rozkazovací věty. I když mezi větnými typy a typem akce není přímá korelace, hrají i tak větné konstrukce v akční askripci určitou roli. Ovšem vzhledem k tomu, že existují stovky různých akcí, není možné na jejich klasifikaci užít pouze gramatické formy (Levinson, 2013, s. 110).

Mezi nejčastější formy akčního typu ve všech analyzovaných jazycích patří právě otázky. Levinson využívá jako příklad dva typy otázek, žádosti a nabídky. Žádosti mohou mít opakující podobu, bývají nepřímé a vznášejí často otázku ohledně sociálního vztahu obou účastníků interakce (Levinson, 2013, s. 115).

U nabídek využívá výzkum Traci S. Curl *Offers of Assistance: Constraints on syntactic design*, kde Traci Curl uvádí tři druhy příležitostí pro nabídku:

1. Nabídka je poskytnuta po nějakém úvodu, a to zpravidla ve formě: Jestliže X, pak Y.
2. Během interakce se pomalu vynoří skutečný problém a druhá strana se nabídne: Chceš, abych X?
3. Problém je jasně nastíněn a nabídka je provedena náhle, často v kolizi a může mít mnoho různých formátů, např.: Mám s sebou přinést X? (Curl, 2006, s. 1259)

4 Oslovení v komunikaci

V komunikaci s druhými lidmi využíváme nejrůznějších kontaktních prostředků. Mezi velmi významné patří oslovení,¹⁰ na něž se váže v českém lingvistickém prostředí již dlouholetá problematika konkurence vokativu s nominativem. „*Pouze u částí substantiv, u adjektiv a zájmen, číslovek se jeho tvar shoduje s tvarem v nominativu.*“ (Hubáček a kol., 2002, s. 92).

4.1 CHARAKTERISTIKA VOKATIVU JAKO TYPU OSLOVENÍ V ČEŠTINĚ

Vokativ je provozován v češtině, v obou lužických srbštinách, polštině, v ukrajinštině, běloruštině (zde patří k vysokému stylu), bulharštině, makendonštině, chorvatštině a srbštině. Ve většině slovanských jazyků lze pozorovat tendence vytěsnění vokativu z paradigmaticky. Ruština, slovenština a slovinština vokativ již nahradila nominativem. Miko (1962, s. 103) hovoří sice o pozůstatcích vokativu ve slovenském jazyce, kdy vedle sebe fungují dublety typu bratu X brat, pane X pán apod., avšak vokativ je zde chápán příznakově (oslovení expresivní, familiární, slavnostní atd.).

V českých mluvnících se lze dočíst, že vokativ slouží k označení adresáta projevu. Nesplňuje však definici pádu, neboť syntakticky stojí „*mimo větu*“ (Hubáček a kol., 2002, s. 92), je to „*gramatický prostředek signalizující uzavřenost výpovědi*“ (Uličný, 1984, s. 37) Vokativ tedy nevyjadřuje vztah k ostatním složkám věty, nýbrž se vztahuje přímo ke komunikaci. Mluvnice češtiny 2 (1986, s. 53) ho označuje za pád „*postojový s vyhraněně komunikačními funkcemi*“, což koresponduje s pojetím Příruční mluvnice češtiny (2003, s. 235), kde je vokativu přisouzeno nejen samotné oslovení, ale i hodnocení adresáta. Vokativ „*je tedy formou postoje (de Groot), apelu (Kurylowicz), ovšem v jiném smyslu než celek struktury výpovědi. Je to tedy zcela odlišná relace, která je vřazována do soustavy pádů jenom proto, že jako „pojmenované ty“ je formou substantivum, neboť jazyk je s to učinit adresátem pouze fenomén chápáný jako substanci.*“ (Kořenský, 1972, s. 15)

¹⁰ Oslovení je morfologicko-syntaktický jev, kdežto pád substantiva je jen jednou jeho složkou, proto oslovení chápeme jako komplexní jev, který nelze ztotožňovat s pádem (Miko, 1962, s. 102).

Kořenenský (tamtéž, s. 15) dále uvádí, že sekundárně může být mluveno o adresátovi. Adresát se stane jedním z elementů strukturní reality, stává se tak tedy centrem pozornosti mluvčího. Vokativ je pak funkčně podobný nominativu. Jde o relaci „uvezení do vztahu“ s celým obsahem výpovědi. (Srov. *Novák půjde ke mně. Nováku, pojď ke mně. Novák, pojď ke mně.*) – to je právě jeden z hlavních důvodů pro vysvětlení tendence nahrazování¹¹ – shodnost výrazové formy nominativu s vokativem. Přístupy jednotlivých badatelů k vokativu jsou odlišné, např. Hjelmslev a Jakobson vokativ ani za pád nepovažují, zato Kurylowicz, Skalička a de Groot ano, Kořenenský zastává názor, že vokativ patří do složky struktury pádu pouze sekundárně a zprostředkovaně.

4.2 DALŠÍ SÉMANTICKÁ A SYNTAKTICKÁ INTERPRETACE VOKATIVU

Oslovení může být samostatnou výpovědí, která má svou formálně gramatickou stránku, jež zahrnuje i stránku pragmatickou (postoje mluvčího k propozičnímu obsahu). Užítí oslovení předpokládá navázání (či přítomnost) přímého vztahu mluvčí – adresát. Oslovení (např. *Evo*) je adresou výzvy, sémantiku tvoří označení adresáta, pragmatické je právě ono navázání vztahu mluvčí – adresát, formálním odrazem sémantiky je jméno (*Eva*) a formálním signálem vokativu je exponent (-o). (Svobodová, 1987)

Sgall (1976, s. 107) pojednává o postavení vokativu ve významové stavbě věty a argumentuje pro chápání vokativu jako pádu právě jeho vztahy k nominativu a jiným pádům (neutralizace, homonymie, konkurence), v souladu se Šmilauerem (1966, s. 108) považuje vokativ ve skladbě české věty za samostatný větný člen. Vokativ však může být součástí tzv. vokativní věty (Kopečným (1962, s. 23) je považována za větný ekvivalent). Sgall upozorňuje i na další funkci vokativu, a to na vokativ jmenovací, jenž lze chápat synonymně k nominativu jmenovacímu jako aktant výsledku. Ve významové stavbě věty vokativ jako jednotku tektogramatickou lze chápat jako „hloubkový podmět věty“. Sgall se však přidržuje tradičního pojetí chápání vokativu jako oslovení syntakticky z věty vyčleněného.

Uličný (1984, s. 37) uvádí, že „*vokativ je výrazový prostředek nestrukturotvorný, s výjimkou volného místa (neintenčního) pro přívlastková doplnění.*“ Podle Svobodové (1987, s. 71) může být výrazovým prostředkem adresy výzvy kromě substantiv

¹¹ Další hypotézy o možných příčinách konkurence vokativu s nominativem viz níže.

i vedlejší věta podmíněná – *Kdo měříte nad dva metry, pojďte se mnou!* – dále také personálně numerální exponenty slovesa, zájmena a atributivní vazby. Všechny tyto prostředky Svobodová nazývá vokativními elementy. Případy typu *ty nešika* mají svůj vlastní propoziční obsah (*ty jsi nešika*) a jsou považovány za samostatné výpovědi. (tamtéž, s. 12) Substantivum ve vokativním tvaru může mít pozici preklauzální, interklauzální i postklauzální. Svobodová (tamtéž, s. 91) na svém zkoumaném textu dokládá, že z pragmatického hlediska bývají preklauzální vokativy příznakové a postklauzální nepříznačkové, avšak sémanticky příznakové vokativy mohou stát před klauzí i za ní, ale lze vysledovat tendenci objevovat se příznakově v pozici postklauzální. Svobodová ve svém excerpovaném materiálu vyhodnotila převahu kladných hodnocení v preklauzální pozici, v interklauzální a postklauzální pozici převažovala hodnocení záporná.

Trost (1948) označuje vokativ jako jmenný imperativ, Svobodová (1987, s. 12) uvádí možnost považovat imperativní slovesný tvar (díky svým personálně numerálním exponentům) za slovesný vokativ (např. *Přines vodu!*). Většinou jevů uvedených v tomto odstavci se nebudeme dále zabývat, jejich nastíněním jsme cílili pouze uvedení do problematiky.

4.3 VOKATIV VS. NOMINATIV V PRAGMATICE A KONVERZAČNÍ ANALÝZE

Z pragmatického hlediska je užití vokativu vázáno na indexový výraz označující druhou osobu. Tuto přímou identifikaci lze provést oslovením, a to buď jménem, nebo určitou sociální rolí. Jak ukazuje srovnání imperativních vět *Pojď sem ty můj mazánku!* × *Pojď sem ty můj mazánek!* „*Pojď sem ty můj mazánek!, je ty/vy v takových větech spíše ve tvaru vokativu, i když se to na jeho formě neprojevuje.*“ (Hirschová, 2009, s. 73)

Hirschová tvrdí, že *pane* nefunguje v oslovení jako naprostý vokativ substantiva *pán*, ale jako honorifikum (a to i při uvádění se jménem v nom. sg.), proto je možné *pane Nováku* i *pane Novák*, *pane doktore* i *pane doktor*. Za nezdvorné se pokládá oslovení s formou příjmení ve tvaru nominativu (bez *pane*, *paní*, kolego nebo jiného označení + vykání (*Novák, co tady děláte?*), je to oslovení příznačné pro komunikaci z nadřazené pozice (např. v armádě) a signalizuje, že mluvčí nebere ohled na adresáta. Čmejrková (1996, s. 42) tvrdí, že „*oslovení Novák k tabuli nebo Novák, nevyrušovat je situačně příznakové a mimo školu nemyslitelné.*“

Čechová (2008, s. 138) uvádí, že „oslovení typu *pane Nováku* je spisovné, přesahující z oblasti neutrální do knižní.“ Oslovení typu *pane Novák* řadí do běžně dorozumivacího stylu, upozorňuje na to, že tato pádová kombinace je možná pouze s apellativem *pán* a je častější u některých příjmení více než u jiných. Výskyt samotného příjmení v nominativu omezuje na méně uctivý projev.

V Kapitolách z praktické stylistiky (1957, s. 48) je upozorněno na stylové rozlišení oslovení *pane doktor*, *pane učitel*, *pane Hanuš* apod. – *pane doktore*, *pane učiteli*, *pane Hanuši*. První příklad (*pane doktor*) je považován za lidový, lze však sledovat průnik i do projevů hovorových, protože druhá podoba (*pane doktore*) je varianta spisovná a může být podle autorů pocítována jako poněkud oficiální.

Podle Mathesia nahrazování vokativu nominativem odkazuje zřejmě na vliv německý (i jiný). Mathesius tuto problematiku považuje za jev vztahující se výhradně k hovorové češtině, popřel formulaci Kopečného, že užití vokativu je cosi důvěrného a také, že vokativní tvar bývá chápán jako méně zdvořilý. Konkurence vokativu s nominativem by si podle jeho názoru zasloužila podrobnější zkoumání. Trost spatřuje pravidelnost užití nominativu v oslovení v některých nářečích. Hovoří dokonce o užití nominativu v souvislosti s emocionálním voláním, kdežto vokativ signalizuje pouhé oslovení. Uvádí, že pokud se v kyjovském nářečí užije místo vokativu nominativ, lze to interpretovat jako převahu mluvčího nad adresátem, „nebo také výraz přílišné důvěrnosti.“ (1948, s. 34) Dnes se nám opravdu může zdát poněkud zvláštní Trostovo vysvětlení, že užití nominativu může vyjadřovat i slušnost mluvčího, úctu k adresátovi, jehož se hovořící nechce „přímo dotknout výzvou.“ (1948, s. 35) V dnešních lingvistických pracích se však dočteme, že užití nominativu namísto vokativu je považováno za příznakové, málo frekventované a jeho užití je spojováno nikoli s příznakem kladným (jak tomu bylo u Trosta), nýbrž s příznakem záporným. Bývá to vysvětlováno následovně – nominativem se oslovuje člověk podřadný/podřízený, např. v prostředí vojenském.

Mathesius (1923) upozorňuje, že charakteristika vokativu jako méně zdvořilého se nehodí pro hovorovou češtinu a že tendence u jmen mužského a ženského rodu jsou odlišné. „Zato zase nastoupil nominativ pravidelně za vokativ u mužských jmen spojených s titulaturou: *pane učitel! pane přednosta! pane továrník! pane Novák! pane Červinka!* — to není ovšem tvar vyžadovaný a užívaný ve škole, ale mimo třídu a školu slycháme často i *pane profesor!*“

5 Neverbální komunikace

Stejně jako v komunikaci verbální, tak i v komunikaci neverbální existuje velké množství prostředků, které se v konverzaci uplatňují a doprovázejí verbální projev. Avšak neverbální projev je často přehlížen, protože se soustředíme spíše na „slova“ a navíc signály vysílané neverbálními prostředky jsou často nenápadné, ačkoli mnohdy neverbální projev komunikuje více než projev verbální. Neverbální komunikace se účastní v podstatě celé tělo: hlava, pokyvování, pohyby očí, oční kontakt, samozřejmě celá mimika obličeje, gestikulace rukama, dále postavení celého těla, nohou a vůbec postavení komunikanta v prostoru a veškerý jeho pohyb. Jelikož v počátcích se konverzační analýza soustředila zejména na telefonní hovory, tedy pouze zvukový záznam, nemohly být tzv. embodied resources for interaction analyzovány, protože jejich analýza je závislá na filmové nahrávací technice.

Prvním systematickým pokusem o popis chování těla byla studie Sackse a Schegloffa *Home position* z roku 1975; filmové nahrávky pro účely konverzační analýzy se začaly užívat na počátku 70. let 20. st. (Sidnell a Stivers, 2013; s. 35–36). *Handbook of CA* (2013, s. 36) zmiňuje práce C. Heatha z 80. let 20. st. *Talk and reciprocity* (1984) a *Body movement and speech in medical interaction* (1986), které se soustředily výhradně na „několikakanálové znaky“ (pohledy očí, gesta, postoje, pohyby těla a manipulace objekty atd.) zejména v pracovním prostředí a v podstatě předznamenaly rozvoj mnoha podobných prací v letech devadesátých.

Na začátku jsme psali, že neverbální prostředky, činnost doprovází činnost verbální. Příspěvek Stephena C. Levinsona (viz Sidnell a Stivers, 2013, s. 124–128) zmiňuje dva způsoby, jakými se toto prolínání může uskutečňovat. Buď je činnost v základě neverbální a je jen doprovázena, ulehčena verbálně (jako např. nakupování), nebo se několik činností překrývá a dělí o čas, přičemž jedna může být prioritní (jako např. hovor u jídla), nebo případně mohou probíhat paralelně (jako např. žádání o vodu nebo žádosti obecně).

Jednou z funkcí neverbálních prostředků je i to, že pomáhají signalizovat naši nadcházející repliku nebo úmysl převzít slovo po komunikačním partnerovi tak, aby nedocházelo k negativně působícímu přerušení, překrytí (overlap) jeho repliky, jsou to tzv. pre-beginning elements, jelikož stojí před nadcházející

replikou, ale ještě do ní nepatří (Schegloff, 1996, s. 92). Jde o takové signály jako ukazování prstem, natažení paže, v obličejí pak otevření úst (Sidnell a Stivers, 2013, s. 174), dále slyšitelné nadechnutí a počáteční odkašlání – tzv. throat clear, otočení hlavy, těla, případně zaměření pohledu na potenciálního adresáta atd. (Schegloff, 1996, s. 93).

U gestikulace je typické, že předchází verbální jednotku, ke které je významově vázána, čímž signalizuje (v podstatě napovídá) následující činnost (Sidnell a Stivers, 2013, s. 114). Gesta jsou také nejrychlejší reakcí na repliku (Sidnell a Stivers, 2013, s. 431).

Zmiňme, že gestikulace může často vůbec otevřít komunikaci, v případě, že oba účastníci interakce si sebe všimnou a přibližují se k sobě, nebo ví jen jeden o druhém a jeden chce toho druhého „přivolat“. Z neverbální komunikace se jedná zejména o mávání rukou nebo pohyby hlavou, na které druhý z účastníků může odpovědět stejně. Takto navozené spojení pak může být dále neverbálně rozvíjeno nejprve navozením očního kontaktu, poté neverbálním pozdravem (podání rukou, políbek, objetí) (Liddicoat, 2007, s. 252–253).

Co se týče pauz, přesněji řečeno mlčení, ticha v komunikaci, jednak může nastat jako přirozený důsledek našeho fyziologického ustrojení, tedy jako přerušení proudu řeči z důvodu potřeby se nadechnout, ale jednak taky může nastat delší než přirozená pauza a takové užití ticha má určitou komunikační funkci. Sacks et al. (1974, s. 715) uvádí, že KA rozlišuje mezery (gaps), které se vyskytují mezi replikami, a pauzy, které se vyskytují uvnitř repliky. Ticho se zaznamenává už od desetiny vteřiny. Délka ticha má samozřejmě vliv na podobu další repliky a celé probíhající sekvence, průniky ticha do komunikace se často narušují sousedící páry (adjacency pairs), typicky otázka – odpověď. Podle Jeffersonové je standardní maximální délka ticha jedna vteřina, *„přesně v tomto okamžiku začínají účastníci dialogu navrhnout řešení problému.“*

Uvedme příklad (Sidnell a Stivers, 2013, s. 108)

- 1 Matka: Kolik je hodin?
- 2 (Ticho po dobu 3,0 s.)
- 3 Matka: No tak co je to za číslo?

Matka se zde ptá dítěte na čas, dítě ale neví, jak čas určit. Ticho (jeho trvání uvedeno v závorce) signalizuje, že dítě nezná odpověď, čímž po třech vteřinách je matka nucena reagovat a narušit sousedící pár otázka – odpověď.

Pauzy v konverzaci mohou mít několik (funkcí, významů), přičemž záleží také na délce pauzy. Co se týče funkce ticha, Sidnell, Stivers et al. (2013, s. 61, 108 a 109) uvádí příklady, kde delší ticho, mezera (orig. gap) následující za replikou mluvčího upozorňuje na nadcházející neupřednostňovanou či vyhybavou reakci posluchače, na skutečnost, že posluchač nezná např. odpověď na otázku nebo je situací zaskočen, reakci si rozmýšlí, připravuje atd.

Příklad: (Sidnell a Stivers, 2013, s. 108)

- 1 C: Chtěl jsem se zeptat, nebudeš náhodou v pondělí u sebe v kanceláři?
- 2 (Ticho v délce 2,0 s.)
- 3 C: Asi ne.

Ticho následující za první replikou zde stojí místo odpovědi druhého účastníka komunikace. Tomu však reakce trvá déle, po dvou vteřinách ticha je mluvčímu signalizováno, že pravděpodobně posluchač neodpoví kladně (viz také příklad výše s dítětem, které odpověď nezná vůbec).

Ticho může vstoupit i do repliky jednoho mluvčího, který ji náhle přeruší, protože se překlá a chce se vyjádřit jinak, nebo protože si další slova rozmýšlí (Sidnell a Stivers, 2013, s. 152–153) – k tomu viz i příklad níže s Alem.

Hoffmannová s Müllerovou (1994, s. 33) uvádějí, že nepřirozeně dlouhá pauza může přejít v samostatnou repliku, nebo vyústit v úplné mlčení. Mlčení se může stát replikou, pokud ho komunikant interpretuje jako souhlas, nesouhlas nebo výzvu k navázání na předchozí repliku.

Nadcházející ticho je v mnoha případech signalizováno, doprovázeno verbálními, či paralingvistickými prostředky (např. uvozovací *no*, povzdechy, hezitační zvuky). Hezitační zvuky prodlužují repliku mluvčího a mohou buď signalizovat úmysl mluvčího v replice pokračovat, nebo právě naopak signalizovat druhému účastníku, aby započal svou repliku (Sidnell a Stivers, 2013, s. 239–240).

Příklad (Sidnell, a Stivers, 2013, s. 242)

- 1 Al: Snažíme se přijít na to, proč ses takhle rozhodnul,
- 2 proč tě napadlo nás (*ticho 0,4 s*) umm (*ticho 0,4 s*) oklamat

Lze pozorovat hned dvakrát přerušenu repliku, jelikož si mluvčí rozmýšlí svou výpovědní perspektivu, hledá vhodná slova. Vidíme zde také, že ticho je doprovázeno hezitačním zvukem, které repliku prodlužuje a signalizuje úmysl mluvčího pokračovat v promluvě.

V určité fázi sekvence komunikace však může také nastat úplné odmlčení obou (nebo všech) účastníků komunikace vnímané jako přerušení, „výpadek“ konverzace, nikoli jako mlčení nějakého konkrétního účastníka komunikace. V takovém případě se pak za dalšího mluvčího může sám zvolit kdokoli a konverzaci znovu oživit (Liddicoat, 2007, s. 72), a to i třeba po několika hodinách (např. při jízdě v autě). Ticho v žádném případě nemusí znamenat ukončení konverzace (Liddicoat, 2007, s. 255). Naopak pokud je však ticho zapříčiněno některým z účastníků komunikace, velice pravděpodobně bude brzy přerušeno (Liddicoat, 2007, s. 81).

Příklad od Liddicoata (2007, s. 81)

- 1 Anne: takže máš o víkendu volno,
- 2 (ticho 0,4 s)
- 3 Anne: třeba v sobotu
- 4 Beth: jo

Ticho je tu zapříčiněno Beth, protože neodpověděla na otázku, avšak nevěděla, jak odpovědět, protože den nebyl specifikován, což Anne pochopila a dodala. Místo Beth tedy sama přerušila ticho po své replice.

5.1 POHLEDY OČÍ

Rossano ve svém příspěvku píše: *„vidět druhé a být viděn druhými – v tom spočívá význam mezilidské interakce, který jde ruku v ruce s vnímáním a komunikačními funkcemi očí“* (Sidnell a Stivers, 2013, s. 308). Lidské oči jsou skutečnou fyziologickou raritou mezi primáty a možná právě proto jsou také pro a v komunikaci tak důležité (viz Sidnell a Stivers, 2013, s. 309–310).

Směrování pohledu v mnoha situacích prozradí, nakolik se komunikaci věnujeme. Jak píše Liddicoat (2007, s. 183) *„... řečník s příjemným pohledem nejenom mluví, ale také se aktivně účastní hovoru.“* Pohled zaměřený na účastníka komunikace je formou projevu toho, že se hovoru plně věnujeme, avšak komunikace se odehrává i v situacích, ve kterých se jeden, nebo více účastníků věnuje i jiné činnosti než jen konverzaci. Některé činnosti předpokládají menší míru očního kontaktu, proto je pohled směřovaný mimo účastníka komunikace přirozená a nesankcionovaná záležitost (např. rozhovor u jídla). Některé činnosti však pohled na účastníka komunikace vyžadují, v opačném případě je pohled směřovaný jinam chápán jako

nezúčastněnost a nastupuje sankce v podobě např. ticha, přerušeni repliky, nebo jejího opakování. Činnosti vyžadující si pohled jsou např. tázání se, vyprávění (Sidnell a Stivers, 2013, s. 312–313).

Pohled očí směřovaný na adresáta je jedním z prvních signálů toho, že bude následovat nějaká činnost, nebo že tato činnost je adresována tomu, na koho se mluvčí dívá (Sidnell a Stivers, 2013, s. 114, 169–170, 316). Pohled očí je vůbec jedním z explicitních prvků adresování (Sidnell a Stivers, 2013, s. 316). Přitom je u pohledu očí běžné, že mluvčí svůj pohled odvádí od recipienta během delší repliky a vrací se k němu, když repliku uzavírá. Záleží ovšem na kontextu, tzn. činnosti nebo typu sekvence (Sidnell a Stivers, 2013, s. 157–158). Pohled směřovaný na adresáta na počátku sekvence signalizuje očekávání reakce na činnost mluvčího, a dokonce může být tento pohled užít jako vyžádání si reakce, nebo podnět k ní, svým způsobem vystavuje recipienta tlaku. Mluvčí během své repliky očekává alespoň odpověď (reakci) jako *mhm*, nebo pokyvování hlavou a podobné reakce, kterým se obecně říká „continuers“, tedy prvky, které podněcují kontinuitu, plynulost repliky. V takových případech mluvčí krátce po reakci svůj pohled opět odvádí od recipienta (Sidnell a Stivers, 2013, s. 316). Případně také mluvčí pohledem na recipienta signalizuje prosbu o pomoc s doplněním slova (Sidnell a Stivers, 2013, s. 158, 316). Pohled očí může také podněcovat k reakci (verbální i neverbální) po skončení repliky mluvčího (viz Sidnell a Stivers, 2013, s. 317–319). „Recipient, který udržuje oční kontakt s mluvčím, může být současným mluvčím snadněji zvolen jako následující mluvčí, pokud to nadcházející replika vyžaduje“ (Liddicoat, 2007, s. 65).

Účastníci komunikace se na komunikačního partnera častěji dívají, když poslouchají, než když mluví. Jinak řečeno, „posluchači věnují mluvčím dlouhé pohledy přerušené krátkými odhlédnutími pryč, zatímco mluvčí střídají pohledy přímé a s odhlédnutími pryč v pravidelných intervalech“ (Sidnell a Stivers, 2013, s. 312). Toto obecné tvrzení je ale proměnlivé vlivem rozdílné kultury a rasy.

Pohled očí se také zkoumá ve vztahu k přechodům mezi replikami komunikantů, tj. turn-taking. Ukázalo se však, že zde neexistuje systematický vztah. Mluvčí může a nemusí odvrátit svůj pohled od recipienta na začátku své repliky a může a nemusí se pohledem k recipientovi vrátit na konci své repliky, aby tak naznačil, že se chystá svou repliku ukončit a předat slovo (Sidnell a Stivers, 2013, s. 315–316).

6 Dialog ve vztahu k jiným pojmům

6.1 DIALOG A MONOLOG

Z výkladu Čmejrkové (1996, s. 20–23) lze vyvodit, že můžeme vydělit v podstatě tři způsoby nahlížení dynamiky vztahu dichotomie dialog a monolog – počet zúčastněných komunikantů, aktivita adresáta, možnost zpětné vazby – přičemž žádný není spolehlivý v absolutním ohraničení, rozlišení; než o vztah opozitní, jde tedy o vztah spíše komplementární.

Monolog bývá definován jako souvislá verbální aktivita jednoho mluvčího nepřerušovaná jiným mluvčím, aktivní je pouze jeden účastník komunikace. Ovšem „každý monolog má ... svého adresáta, posluchače nebo čtenáře, jehož autor monologu bere v úvahu a k němuž své sdělení orientuje“ (Čmejrková, 1996, s. 20), čímž do procesu komunikace vstupuje druhý (případně více) účastník(ů) komunikace a monolog se dialogizuje. O nejčistší podobě monologu můžeme mluvit snad jen u samomluvy, monologu na divadelní scéně, u projevu televizního či rádiového hlasatele, nebo u psaného komunikátu jako sdělení různého charakteru atd., ekvivalentem samomluvy v psané podobě může být záznam v soukromém deníku. Avšak i u těchto typů komunikátů lze namítnout, že jsou dialogické: i u nejextrémnějšího příkladu monologu, jako je samomluva (nebo deník), je člověk sice sám, ale zároveň je sám sobě adresátem, v divadle je monolog směřován k publiku a/nebo jiné postavě a u psaného komunikátu je adresát jen vzdálený v čase a prostoru, přičemž se nevyklučuje, že na daný psaný text bude některý adresát reagovat. Zdá se tedy nemožné (nebo alespoň nespolehlivé) rozdělovat dialog a monolog na základě počtu zúčastněných komunikantů. K tomu přidejme fakt, že mnoho zdánlivých monologů mívá dialogické prvky, které komunikát dialogizují. Typicky to jsou osobní zájmena, řečnické otázky, typy plurálu (autorský, inkluzivní...), „*auto-rovo předjímání čtenářových či posluchačových otázek, jeho pochybností a námitek*“, např. formami jako: „*Můžeme se ptát, zdali...*“; „*Zde byste mohli namítnout, že...*“; „*Je to však otázka, jestli...*“ atd. (Čmejrková, 1996, s. 21), ostatně i potlesk, smích a další projevy jsou reakcí dialogizující monolog (Müllerová a Hoffmanová, 1994, s. 13). Za projev dialogičnosti můžeme považovat také intertextovost komunikátů, tzn. odkazy na jiné komunikáty nebo jejich citace.

Jiným kritériem dělení dialogu a monologu může být míra aktivity adresáta. Aktivita se posuzuje z hlediska verbální účasti, tzn. aktivní je ten, kdo mluví. Z toho důvodu se dialog jeví jako komunikace dvou (či více) aktivních komunikantů, kteří se střídají v roli aktivního účastníka komunikace, a naproti tomu u monologu mluvíme o pasivním adresátovi. Označení pasivní je ale relativní, „*třebaže příjemce svými slovy do projevu mluvčího nezasahuje, jeho posluchačská či čtenářská aktivita je nepochybná. Příjemce musí monolog dešifrovat, porozumět mu, interpretovat jej, a přitom zapojuje svoji pozornost, aktivuje svou zkušenost a předchozí znalosti*“ (Čmejrková, 1996, s. 21). Dodejme, že adresát se sice verbálně nezapojuje, komunikačně aktivní ale je, komunikuje svým neverbálním projevem (nejzjevněji a uvědoměleji gestikou, mimikou, kinezikou a haptikou, méně zjevně a uvědoměle posturikou a proxemikou), případně paraverbálním projevem (zvuky signalizující porozumění nebo vnímání „mhm“ atd.).

V některých komunikačních aktech ale nejsou účastníci komunikace v bezprostředním kontaktu, čímž se omezuje možnost zpětné vazby, tedy adresátovy reakce na mluvčího (typicky u psaných textů). Proto můžeme dialog a monolog rozlišovat také na základě možnosti zpětné vazby. Monolog tedy vzniká tam, kde původce projevu nemá možnost reagovat na chování příjemce, resp. tam, kde není adresát, který by bezprostředně reagoval (typický dialog je naopak charakteristický bezprostředním kontaktem mezi komunikanty). Takové monology ale mají adresáty většinou jen vzdáleny v prostoru a čase, takže existuje alespoň potenciální možnost reakce (vzdálená jen časově), přičemž navíc jsou splněny ostatní dvě podmínky dialogičnosti – počet komunikantů a střídání rolí (Müllerová a Hoffmannová, 1994, s. 17).

Shrňme tedy, že „*monolog je pravděpodobně útvarem sekundárním a o čistém monologu lze hovořit vždy jen podmíněně*“ (Čmejrková, 1996, s. 20). Nelze tedy ostře oddělit dialog od monologu, je vhodnější spíše mluvit o různém stupni dialogičnosti a monologičnosti komunikátů, resp. o dialogu s prvky monologu, nebo o monologu s prvky dialogu, nebo také o přechodných útvarech (Müllerová a Hoffmannová, 1994, s. 13).

Přijmeme-li však tvrzení, že spíše než jasně ohraničená dvojice monolog a dialog existují různé stupně dialogičnosti, nejsme daleko od radikálního, možná snad extrémního tvrzení, že monolog v podstatě neexistuje. Srovnajme s tvrzeními: „*Někdy se každý projev chápe jako dialogický, protože potenciálně se počítá s jeho recipientem, s jeho reakcí na něj*“ (Čechová a kol., 2011, s. 388) a „*I vlastní podstata*

monologu [je] dialogická a bývá pouze dočasně a různými způsoby zastírána“ (Müllerová a Hoffmannová, 1994, s. 14).

Musíme si uvědomit, že je třeba rozlišovat monolog zapojený do komunikačního procesu a monolog jako formu textu (mluveného, psaného). Monolog jako forma jistě existuje (např. klasický, nerozhovorový novinový článek), zapojen ale do komunikačního procesu, zapojuje se zároveň do dialogu, lze si jen těžko přestavit komunikát, který není nikomu adresován (i když si odmyslíme veškeré dialogizující prvky), i deníkový zápis nebo samomluva jsou adresovány, byť jen mluvčímu samému. Tedy monolog existuje pouze jako možná forma textu, která se ale následně zapojuje do procesu komunikace a v tomto ohledu už monolog jako způsob komunikace neexistuje, stává se komponentem dialogu – komunikace = dialog.

6.1.1 Dialog a... monolog?

„[...] veškeré chování v interakční situaci má význam sdělení, tj. je komunikací, plyne z toho, že ať se člověk snaží jakkoliv, nemůže nekomunikovat. Aktivita nebo neaktivita, slova či mlčení, vše má význam sdělení; ovlivňují druhé lidi a ti zase nemohou neodpovídat na komunikaci a sami rovněž komunikují“ (Paul Watzlawick a kol., 2011. Pragmatika lidské komunikace, s. 51–52).

Pokusme se tvrzení, že monolog neexistuje, rozvést dále a podepřít argumenty, s některými z nich už přišel i Bachtin. Převědeme-li ostře ohraničenou dichotomii dialogu a monologu na škálu různé míry dialogičnosti/monologičnosti, což je jistě správný směr uvažování, narušujeme tím dále nejisté místo monologu (již narušené uvažováním o jeho „nepřirozenosti“ v porovnání s dialogem), neboť v každé formě komunikace lze najít prvky dialogu, všude, kde bychom obvykle hovořili o monologu, lze nalézt prvky dialogu (viz výše příklad se samomluvou a další i extrémnější, viz také motto – každé chování je komunikace). Znamená to tedy, že neexistuje nic jako pravý monolog. Na druhou stranu lze jednoduše vymyslet a také reálně se účastnit pravého, typického dialogu, protože jím procházíme každý den (další argument na podporu jeho přirozenosti?). Znamená to tedy, že pravý, typický dialog má své místo jisté, a jen opravdu pedantsky až hnidopišsky bychom v takových dialozích hledali prvky monologu. Jistě by se dalo říct, že každá replika je monolog, nebo že někdo v rozhovoru s někým vede monolog, tím bychom ale dále monolog degradovali na pouhou součást dialogu, což je možná to jediné, čím monolog je.

Není zřejmě na místě mluvit o monologu jako rovnocenném protějšku dialogu, protože monolog jako čistá forma neexistuje (oproti dialogu) a jeví se vždy jako součást celistvější, komplexnější jednotky, kterou je dialog. Vystává tu ale problém určení toho, co je tou celistvou jednotkou, tedy jaké jsou její hranice, kde začíná a končí. Problém této identifikace může uvádět v problém jednoznačnou identifikaci monologu a dialogu.

Vyčleňování dialogu a monologu na základě verbální aktivity (což se jeví jako nejzávažnější kritérium) se zdá velice relativní a krátkozraké, demonstruje a upevňuje se tím přílišné lpění lidí na slovech a opomíjení důležitosti a plnohodnotnosti neverbálního a paraverbálního projevu (např. mlčení), který mnohdy může komunikovat mnohem více (ne nadarmo se neverbální projev také trénuje). Vždyť člověk komunikuje už svým vzhledem. Nemusí vůbec promluvit, nemusí se vůbec pohnout, mluví svým vzezřením, nehledě na to, že i nula, absence mluveného slova a pohybu, komunikuje, má význam, jak to známe třeba z morfologie (nulová koncovka neznamena, že na dané pozici ve slově nic není).

Vyčleňování dialogu na základě počtu zúčastněných se také na první pohled zdá jako velice relevantní, ale nakonec i literární dílo, které je psáno jedním samotným autorem (tedy v absenci druhého komunikanta), chce komunikovat s příjemcem, a to v situaci, kdy není přítomen zase autor díla. Vůbec nejméně relevantní se jeví možnost bezprostřední zpětné vazby (viz výše kritéria u Čmejkové). Pokud všechna tři kritéria spojíme dohromady, projdou tímto sítím pouze dialogy v užším smyslu, není ale pochyb o tom, že hovoříme o dialogu i v případech, které neodpovídají všem těmto kritériím, ale pouze některým (např. telefonický hovor, emailové dopisování...).

Nedostatečným argumentem je také nesouměrnost dialogu, totiž že častěji mluví jeden (např. v Platonových dialozích). Dávali-li bychom váhu na souměrnost, museli bychom dojít až ke kvantitativnímu vyjádření podílu každého účastníka. To, že je dialog nesouměrný, neubírá nic jeho dialogické povaze. Tvrdí se sice, že tak obsahuje monologické prvky, to by ale opět znamenalo, že monolog je pouze stavebním prvkem dialogu (viz Mukařovský, 1941, s. 173).

Pokus o zrušení monologu by měl ustát i ten protiargument, že se komunikanti musí alespoň jednou vystřídat ve svých rolích. Tento požadavek se zdá ale zbytečný vzhledem k pravému významu slova dialog – předpona dia- znamenající „mezi“, pokud se tedy sdělení přeneso byt jen jedním směrem a už se na něj zpětně

nereaguje, technicky by i tak mělo jít o komunikaci „mezi“ lidmi. Můžeme ale také argumentovat, že pokud chápeme za komunikaci i to, že někdo hledí do talíře a jí, komunikuje informaci, že s ním nemá nikdo mluvit, je to jeho replika, kterou příjemce přijímá a nazpátek komunikuje tak, že si ho nevsímá, což ten, kdo jí, zase přijímá, uvědomuje si, že ho nikdo skutečně neruší – zaregistruje, že jeho prvotní replika funguje – v jistém smyslu tu může jít i o různé podoby ticha.

Jeví se tedy existence monologu jako zbytečná, resp. existence termínu monolog, který nemá svůj význam, nemá oporu v realitě, neexistuje skutečnost „monolog“, resp. existuje pouze coby součást dialogu. V tom případě by ale monolog byl degradován z rovnocenného vztahu dialog a monolog a jeho místo by musel zaujmout jiný termín. A jelikož podle našeho názoru existuje pouze dialog (a tedy pouze různá míra dialogičnosti), navrhli bychom proto termín nový, který zdůrazňuje existenci pouze dialogu, ale zachovává rozdělení na pravý a nepravý dialog (dialog v užším a širším slova smyslu – dialogický monolog, dialog s prvky monologu atd.) a předchází determinologizaci termínu dialog v užším smyslu. Navrhovaný termín je kvazialog (první část složených slov mající význam jakoby, připomínající, zdánlivý), nebo pseudodialog (první část složených slov mající význam nepravý, napodobený, lživý). Vznikl by tedy vztah dialog a pseudo/kvazialog.

Můžeme dále namítat, že dialog jako termín lze užívat pouze pro dialog v užším smyslu, tedy dialog situačně zakotvený a s přímým kontaktem (jak to například dělá Mítrík). Do jisté míry tu hrozí determinologizace, dialog je celkem běžně chápán v širším smyslu, stačí se podívat do katalogů knihoven na knihy se slovem dialog v názvu, najdeme publikace jako dialog kultur, dialog náboženství a vědy, dialog s časem atd., v podstatě dialogy mezi účastníky na velkou vzdálenost, nikoli situačně a kontextově zakotvené, to těžko předpokládat, tedy dialogy v širším smyslu, dalo by se říct s prvky monologu. Někteří badatelé přijímají tvrzení uvedené jako motto výše „Nelze nekomunikovat“. Pokud totiž komunikujeme, ať děláme cokoli, pak každá komunikace probíhá dialogickou formou – komunikace = dialog. Na podporu tohoto tvrzení viz např. Watzlawik (s. 51 v pozn.) (i v podstatě samomluva sdílí pravidla s mezilidskou komunikací). Komplementárnost dialogu a monologu, kterou navrhoval Mukařovský, by byla chápána tak, že monolog je komplement dialogu. Dokládají to i tvrzení Jakubinského, že monolog přechází v dialog, dříve, nebo později, nebo Mukařovského (více méně parafrázující Jakubinského) *„projev počatý jako monolog může se v svém průběhu změnit v dialog zásahy pasivních účastníků ...“*

a naopak zase rozhovor může převážením jednoho účastníka nad ostatními přejít v monolog, buď na delší chvíli, nebo natrvalo.“ Tzn. že bereme-li komunikát jako celek, tak je vždy dialogický, protože měl v sobě v nějaké části tuto formu, ať už začal jako monolog, nebo do něho přešel, ukazuje se jen, že monolog je tedy součástí dialogu, vytváří jeho celkovou formu.

6.1.2 Dialog, konverzace, debata, rozhovor...

Běžně se některé termíny označující dialogickou komunikaci chápou jako více méně synonymní k termínu dialog. Při hlubším pohledu však lze nalézt rozdíly v jejich sémantice. Hoffmannová (2000, s. 53) však také upozorňuje, že termínu dialog se často využívá synonymicky, univerzálně („zprofanovaně, nejasně, metaforicky, voluntaristicky“) i pro typy komunikace, které s opravdovým dialogem souvisí minimálně. Některé pojmy, se kterými je dialog někdy dán do vztahu synonymity, můžeme považovat za jeho specifikace.

Hoffmannová definuje dialog *„nejen jako vzájemnou výměnu replik mezi dvěma (nebo více) osobami, ale navíc jako výměnu, která někam směřuje, při níž vzniká nějaká nová kvalita, partneři se něčeho společně dobírají; a to novou kvalitou nemusí být vždy vyšší stupeň vzájemného porozumění, souladu, ale třeba i názorové vyjasnění a upřesnění vzájemných pozic (byť i nesouladných, protikladných)“* (Hoffmannová, 2000, s. 53). Už se zde ale nic neříká o tom, zdali jde o dialog tváří v tvář a situačně zakotvený.

Čmejrková (1996, s. 22), Müllerová a Hoffmannová (1994, s. 20) poukazují na možné odlišování pojmů dialog a konverzace. Kromě toho, že je termín dialog obecnější, nadřazenější, hodí se spíše pro označení komunikace spojené s řešením problému, s konfrontací názorů a dospívání k nějakému závěru. Konverzace (v českém smyslu slova) je naopak nezávazný společenský hovor, samoučelný „hovor pro hovor“, tzv. small talk, jehož hlavní funkcí je kontaktovost, faticnost, a hodí se tedy spíše pro dialog mluvený. Termín konverzace (conversation) v anglickém smyslu se užívá pro mluvený dialog, nekryje se ale s významem českým. Typickým příkladem konverzace ve smyslu small talku si lze představit komunikaci dvou neznámých lidí ve výtahu, kteří vyplňují společný čas ve výtahu hovorem o počasí, ale konverzace v užším slova smyslu se může odehrávat i mezi lidmi, kteří mají důvěrný vztah. Často bývá za konverzaci označováno setkání dvou kamarádek, které se sešly u kávy za účelem „poklábosit si“. Často dochází

k polemice, nakolik v těchto typech komunikátů hraje roli informační funkce, zda je tam vůbec nějaká přítomna.

Zmiňme také možnou distinkci dialogu a debaty (k tomu viz Adler a Rodman, 2006, s. 233). Dialog může být charakterizován jako spolupráce s cílem nalézt tzv. společnou řeč, nalézt kompromis, ovlivnit, či změnit názor komunikanta, případně dospět k lepšímu stanovisku, než bylo to původní. Zároveň se komunikanti vyhýbají urážení a zneprátení.

Debatu naproti tomu lze charakterizovat jako snahu zachovat si opoziční postavení, upevnit se ve vlastních tvrzeních a dokázat nepravdu druhé strany, tedy v dialogu „zvítězit.“ Debata je v jistém ohledu dogmatictější, útočnější, komunikanti brání své pozice, bez ohledu na jejich „pravdivost“, kritizují, případně ignorují východiska jiná.

Dalším možným odlišným pojmem je rozhovor, případně hovor. Rozhovor ale označuje spíše komunikaci mluvenou, je tedy svým významem užší a hovor zdůrazňuje „*průběžnost, neukončenost, neurčitost*“ (Müllerová a Hoffmannová, 1994, s. 20).

6.2 STRUKTURA DIALOGU

Dialog se na základní úrovni skládá z replik, což je část dialogu pronesená jedním účastníkem bez přerušení (převzetí slova) účastníkem jiným, nebo jinými slovy část dialogu od předání do předání slova. Převzetí slova může být přirozené a v souladu s kultivovaným rozvíjením dialogu, nebo nepřirozené, nedobrovolné předání slova, resp. „násilné“ převzetí slova jiným komunikantem, tzn. přerušení repliky komunikačního partnera; v takovém případě do komunikace vstupuje jev tzv. skákání si do řeči, které je sice běžnou součástí dialogu, uplatňované ve větší míře však není znakem kultivované komunikace.

Repliky se dále směrem k nižším jednotkám dělí na výpovědi, což jsou úseky replik, které jsou děleny v mluveném dialogu zvukově, tj. intonačně (kadencí, nebo antikadencí) a případně také pauzou, v psaném dialogu pak interpunkčními znaménky, především tečkami. V psaném dialogu je členění na výpovědi a také věty poměrně jasné, problém s výpověďmi (nehledě na věty) nastává u dialogu mluveného: „... *výpovědi nemusí být ... ostře odděleny: mluví např. váhá, zda už má určitý úsek své řeči ... výrazně ukončit, nebo se bojí, aby vzniklého předělu (koncová kadence, popř. i pauza v řeči) nevyužil jiný účastník rozhovoru a nevpadl mu předčasně do řeči*“ (Müllerová a Hoffmannová, 1994, s. 21). Indikátorem ukončenosti výpovědi jsou

také „relativně uzavřené, samostatné celky významové a syntaktické“ (Müllerová a Hoffmannová, 1994, s. 21).

Směřujeme-li opačným směrem k jednotkám vyšším, analyzujeme dialog na replikové dvojice (nebo párové sekvence (adjacency pair v terminologii konverzační analýzy) a sekvence. Repliková dvojice je tvořena dvěma replikami, „*kteřé v rozhovoru následují většinou ... za sebou, jsou pronášeny různými mluvčími a navíc jde o repliky určitého typu, které jsou spolu těsně spjaty především svými funkcemi ..., záměry, které s jejich pomocí partneři uskutečňují*“, jde o „ustálenou dvojici“, kde „první část replikové dvojice podmiňuje část druhou“ (Müllerová a Hoffmannová, 1994, s. 23). Replikovými dvojicemi jsou pozdrav – odpověď na pozdrav; otázka – odpověď (např. souhlas, nesouhlas); návrh (nabídka) – přijetí, odmítnutí atd.

Vyššími jednotkami jsou sekvence, tvoří je dvě a více replik spojených stejným komunikačním úkolem, a podle toho také můžeme rozlišovat různé typy např. přípravná sekvence pro přípravu realizace vlastního komunikačního záměru, vložená sekvence pro ujištění porozumění předchozí replice, postranní sekvence odbočující od tématu atd. (Müllerová a Hoffmannová, 1994, s. 23–26). Sekvence o dvou replikách nemusí být repliková dvojice, která je charakteristická svou ustálenou podobou a funkční spjatostí.

Ještě výše než sekvence stojí tematické bloky, které představují soubor replik sjednocených společným tématem, předmětem dialogu. Na tematické bloky lze členit především dialogy formální, řízené, předem připravené (zvláště odborné), které jsou tematicky sevřené a vývoj tématu je logický, dobře pozorovatelný. Hůře se identifikují ve spontánních, neformálních dialozích, kde se témata rychle střídají, míchají, tematická výstavba je neuspořádaná a témata spolu nemusejí pevně souviset. Dialog má jedno, nebo i více hlavních témat, která se specifikací, nebo modifikací rozvíjejí do témat vedlejších a dílčích (Müllerová a Hoffmanová, 1994, s. 35). Pro identifikaci vztahů témat a postižení jejich rozvíjení může sloužit např. Danešova teorie tematických posloupností.

Dialog lze také členit podle fází obsahu na úvod, střed, závěr. Střed je nejrozsáhlejší částí a zahrnuje hlavní obsah dialogu, tzn. dílčí témata a tematické bloky a uskutečňování komunikačního záměru (ESČ, 2002, s. 111; Müllerová a Hoffmanová, 1994, s. 31).

Uvedli jsme zde členění na základní a nejvýraznější jednotky, dialog ale lze členit mnohem podrobněji na každé úrovni a také i jinými způsoby (k tomu viz Müllerová a Hoffmanová, 1994, s. 21–44).

6.3 TYPY DIALOGU

Za jedno z primárních členění dialogu lze považovat členění na dialog v užším nebo širším smyslu, jak jsme to zmínili již výše, nebo jinými pojmy dialog nezprostředkovaný (užší smysl) a zprostředkovaný (širší smysl). Na podobu, charakter dialogu má vliv velké množství faktorů (společenská situace a prostředí jeho realizace, jeho účel, osobnostní rysy komunikantů, jejich počet a pozice v komunikaci atd.), podle kterých dialogy můžeme také dělit – např. na připravený-nepřipravený, psaný-mluvený, formální-neformální, soukromý-veřejný, umělecký-neumělecký, věcný-fatický atd. (viz Müllerová a Hoffmanová, 1994, s. 18, 38–39, 53–59). „*Diferenciace [samotných] komunikativních situací je z mnoha příčin obtížná [...] jde doslova o nekonečné množství (otevřenou množinu) komunikačních vztahů, které můžeme rozlišovat s různou mírou jemnosti hledisek, kritérií*“ (Kořenský, 1992, s. 13). Výše zmíněná dělení jsou velice základní, zdůrazňující často pouze jeden faktor, hledisko, dialog ale nelze plně charakterizovat pouze jedním rysem, takže tyto zmíněné vlastnosti (a našly by se další) se v charakteristice dialogu doplňují, nebo se mohou i předpokládat (tzn. dialog formálnějšího rázu bude nejspíše připravený, a tudíž pravděpodobně i primárně psaný (alespoň ze strany jednoho účastníka, jako např. interview), nebo soukromý dialog bude spíše mluvený a spontánnějšího, neformálního charakteru atd.). Doplňme tvrzení Müllerové (2000, s. 21), že „*tyto parametry jsou nesourodé; některé z nich [...] ovlivňují všechny komunikační situace, některé [...] se uplatňují výběrově a v závislosti na parametrech dalších, jiné [...] mají spíše technickou povahu*“. Tato nesourodost pak působí problémy pro klasifikaci. Nejběžnější typologie dialogu ale vychází ze situací a komunikačních sfér, v nichž se dialogy uskutečňují, tzn. např. dialog rodinný, přátelský, institucionální atd. (EŠČ, 2002, s. 111).

6.3.1 Dialog institucionální

Dialog institucionální je typem dialogu do značné míry opačným k dialogu fatickému. Kdybychom ho chtěli charakterizovat velice jednoduše a obecně enumerací přívlastků, řekli bychom, že institucionální dialog je řízený, asymetrický, věcný, oficiální, formální, spíše nezprostředkovaný, spíše veřejný. Jelikož jde o definici obecnou, přiblížíme platnost jednotlivých atributů a částečně tak učiníme komparativně zejména k dialogu fatickému.¹²

¹² Dialog fatický úzce souvisí s termínem konverzace a mohli bychom jej definovat např. takto: Dialog fatický (nebo také kontaktní, označovaný také jako „small talk“) je komunikace,

Za institucionální dialog můžeme považovat dialog dvou představitelů instituce, ať už hierarchicky stejně, nebo rozdílně postavených, a podle povahy tohoto vztahu komunikantů může docházet i k neformálnímu, přátelskému, fatickému rozhovoru (podle míry působnosti určitých komunikačních faktorů lze vydělit různé druhy pracovního dialogu (Müllerová a Hoffmanová, 1994, s. 60–61)). Většinou však institucionálním dialogem myslíme dialog z pozice jednoho komunikanta (představitel instituce) pracovní a z pozice komunikanta druhého (představitel běžné veřejnosti, laika) za nepracovní, nelze však vyloučit, že se i v této konstelaci vztahů komunikantů neobjevují fatické prostředky hovoru, Hoffmannová a Müllerová (2000, s. 7) podotýkají, že hranice mezi oběma typy není ostrá a mohou se prolínat.

Tento typ institucionálního dialogu je zaměřen na věcný (nikoli fatický) obsah, tzn. předání informace skutečně (informačně) hodnotné, praktické, která pomůže dosažení nějakého stanoviska, řešení problému, který je předmětem dialogu. Tato závažnost tématu je částečně také výsledkem veřejnosti dialogu, ale především jeho oficiálnosti a formálnosti, neboť oficiální dialog nemusí probíhat veřejně (viz Müllerová a Hoffmannová, 1994, s. 58). Absolutně spolehlivě nelze institucionální dialog označit ani za nezprostředkovaný, živý, situačně zakotvený dialog z očí do očí, neboť s rozvojem technologií, jejich dostupnosti a mobilnosti je pro institucionální dialog čím dál běžnější zprostředkovanost v podobě telefonní a počítačové komunikace.

Nejvýraznějšími rysy institucionálního dialogu (o němž nám jde) jsou řízenost a asymetričnost (v kontrastu k fatickému dialogu, který je typicky symetrický po všech stránkách a neřízený, spontánní). Do kontaktu zde přicházejí osoby, komunikanti, z nichž jeden vede dialog z pozice pracovní, druhý z pozice nepracovní. *„Asymetrie zde zasahuje naprosto vše: sociální postavení účastníků, jejich znalosti (zejména odborné), cíle, záměry i motivace, témata, způsoby argumentace i celkové perspektivy“* (Marková a kol., 1999, s. 198) a doplňme, že i jejich jazyk (řeč), idiolekt. Povahu institucionálního dialogu výstižně popsal Shuy (1998, s. 7–8): *„S postavením přichází moc a v dialogu moc s sebou přináší určitá dialogová práva. Osoba v pozici*

„jejímž vlastním tématem jsou vztahy partnerů, jejich osobní kontakt, jeho různé sociální a psychologické aspekty“ (Müllerová a Hoffmannová, 1994, s. 38). Tyto dialogy mají zdánlivě svá věcná témata (jak se komu daří, počasí atd.), ale o ně ve skutečnosti nejde, jsou spíše prostředkem pro něco jiného, nejde o dialog s cílem předat informaci, alespoň ne ve smyslu informace věcné, ale s cílem pouze navázat a udržet kontakt, upoutat, udržet pozornost komunikačního partnera, zkrátit si volnou chvíli, také zabránit trapnosti ticha atd.; dialog může být také charakterizován jako tzv. práce na sociálních vztazích.

moci může snadněji zavádět témata, klást otázky, nesouhlasit, dávat pokyny; osoba mimo pozici moci jen stěží.

Institucionální dialog má (podle typu instituce a povahy práce) svou více-méně stálou strukturu danou konvencemi, pravidly instituce, podle kterých představitel instituce dialog řídí a plní úkol, s nímž je činnost instituce spjata; řád instituce se odráží a naplňuje (dodržuje) také v tématech, jazykových prostředcích, např. termínech, profesionalismech, ustálených frázích. „*Jednání instituce vychází z větší části z psaných textů, je vázáno na písemné formulace a obraty (zákony, předpisy, smlouvy aj.), zatímco klient zůstává u každodenního mluveného vyjadřování*“ (Hoffmannová a Müllerová, 2000, s. 8). Doplňme ještě, že účastníci institucionálního dialogu do něho sice vstupují s rozdílnými (asymetrickými) záměry, cíli a strategiemi, v závislosti na „žánru“ dialogu však tyto záměry, cíle a strategie nemusejí být tolik odlišné, jako např. v policejním výslechu, v němž se střetávají komunikanti s radikálně odlišnými, maximálně opozičními cíli (usvědčit × popřít), jejichž ne/naplnění má dalekosáhlé důsledky pro lidský život a lidskou svobodu, důstojnost atd. (srov. Cotterill, 2002, s. 113–114).

Asymetrie institucionálního dialogu zasahuje i do podílu na verbální účasti komunikantů. Dominantnější postavení z hlediska verbální aktivity se však nemusí slučovat s dominantním postavením z hlediska řídicí činnosti. Dialog asymetrický je takový dialog, kde se repliky komunikantů pravidelně nestřídají, resp. nestřídají se pravidelně role produktora a recipienta. Iniciativu přebírá jeden z komunikantů a stává se dominantním, tzn. přebírá v co největší míře roli aktivního komunikanta. Na ose dialog – monolog se blíží monologu. Asymetrický dialog může vznikat tam, kde se komunikanti liší především svými komunikačními dispozicemi, znalostí tématu, sociálním postavením atd. (viz Müllerová a Hoffmannová, 1994, s. 14). Avšak, jak už bylo naznačeno, podle typu instituce může asymetrie fungovat ve dvojnásob („inverzním“) směru.

Výše zmíněné charakteristiky institucionálního dialogu shrnují i tři základní rysy institucionálního dialogu podle Drewa a Heritage (via Jaworski, 2005, s. 2):

- Orientace alespoň jednoho z participantů na institucionální cíl, úkol, funkci;
- Formální omezení příspěvku, který participantí mohou do dialogu vnést;
- Charakteristické postupy při inferenčních procesech a procedurách.

7 Využití KA v rámci psychoterapie

V mnoha směrech se terapeutická praxe neliší od běžné konverzace, ale jak poznamenává Anssi Peräkylä, je daleko více zaměřená na následnost. Konkrétně tvrdí, že terapeut a klient, či pacient, vytváří skrze své sousedící promluvy intersubjektivní pole sdílených významů a porozumění, které na sobě pevně závisí a odkazují se k vzájemnému jednání a akcím. Stejně jako jakákoliv jiná konverzace však i tato obsahuje mezery, oblasti tenze a narušení a změny v porozumění (Peräkylä, 2013, s. 552).

Navíc mají obě strany potřebu pátrat v pacientově hovoru po skrytých významech, po věcech, které pacient na sebe tzv. prozradil, aniž by chtěl. Toto je samozřejmě primárně úlohou terapeuta, ale mnoho klientů se snaží o sebestorozumění (Peräkylä, 2013, s. 552). Podrobnější rozdíly však pak závisí na druhu terapie. Peräkylä zmiňuje tři druhy terapie, které v dnešní době praktiky KA nejvíce využívají, a to psychoanalýza (Vehviläinen, 2003), kognitivní terapie (Voutilainen, Peräkylä a Ruusuvoori, 2010) a tzv. solution-focused terapie (Gale a Newfield, 1992).

7.1.1 Historie

Historie tohoto typu zpracování psychoterapeutických dat je poměrně krátká, i když první pokusy se objevily ještě před Sacksem a Schegloffem, když roku 1960 Robert E. Pittenger, Charles F. Hockett a John J. Danehy napsali článek mikroanalýzy rozhovoru (Pittenger, Hockett a Danehy, 1960).

S příchodem Sackse, Schegloffa a Jeffersonové se konverzačně analytický vývoj rozjel vpřed a brzy si i oni všimli bohatého terapeutického materiálu, vhodného k využití (Peräkylä, 2013, s. 554). I přes to jsou však jejich publikace primárně zaměřené na KA, nikoliv na terapeutický cíl, tedy je vhodné je zmínit jen jako další krok v postupném vývoji (Sacks, 1995; Jefferson, 1978).

7.1.2 Druhy promluv

Peräkylä rozlišuje tři druhy promluv (nebo praktik), které jsou klíčové pro průběh jakékoliv terapie:

1. Formulace
2. Interpretace
3. Otázky

Obecně je rozdíl mezi formulací a interpretací vnímán jako rozdíl mezi pacientem a terapeutem, proto jsou jim takto taky přiřazovány. Vždy však ovšem záleží na druhu terapie. Ale jak už bylo zmíněno výše, někdy se o interpretace pokouší i klient, tedy tento rozdíl je v některých chvílích nejasný (Peräkylä, 2013, s. 558).

Na čem se však Peräkylä s Bercellim, Rossanem a Viarem shodnou, tak je rozhodně způsob, jakým by měl terapeut formulovat své interpretace. Na začátku každé takové interpretace by měly být neutrální perspektivové a epistemické markery jako např.: „*Já myslím, že*“ „*Pravděpodobně*“ „*Je možné, že*“; „*Dalo by se říci, že*“ atd. (Bercelli, Rossano a Viaro, 2008, s. 49).

Peräkylä také zmiňuje, že některé terapie jsou zaměřené hlavně na otázky, jiné hlavně na odpovědi. Terapie zaměřené na otázky jsou vykonávány převážně dotazováním pacienta, kdežto terapie zaměřené na odpovědi jsou centralizované na terapeutovo celkové porozumění klientovým zkušenostem skrze narativy, tedy skrze formulace vyprávění, interpretace a další druhy intervencí, které terapeut vykonává v reakci na klientovo vyprávění (Peräkylä, 2013, s. 562).

8 Konverzace v češtině – při rodinných a přátelských návštěvách

Tato kapitola pojednává o knize těchto autorů Hoffmanová, Müllerová, Zeman, která je velmi významnou pilotní monografií z oblasti KA v češtině. Autoři definovali cíl knihy takto: „na vybraných ukázkách předvést, jak konverzace v současné době probíhá; identifikovat nejnápadnější charakteristiky těchto rozhovorů, které se při studiu materiálu takřka samy nabízejí, a tyto rysy popsat“ (1999, s. 6).

Postupně se tak věnují základní typologii návštěv, sociálním asymetriím, které se promítají do konverzací, dále se věnují tématům, která se objevila v jejich korpusu, žánrům a tematickým okruhům, konverzačnímu humoru, druhotné reprodukci řeči a myšlení, zástupné řeči, způsobům vyjadřování a na závěr také zvukové a neverbální stránce přímé interakce.

Ze sociologického hlediska celá publikace působí poněkud triviálně a početní rozdělení návštěv je banální a jejich charakteristika až stereotypní. Avšak úvodní kapitoly mohou snadno fungovat jako návod pro začínající analytiku, jak postupovat v českém prostředí. Nespornou výhodou výkladu je to, že jsou teoretická pojednání v ní přístupná a srozumitelná. Je však nutné, a autoři takto činí až později, zdůraznit už zde, že korpus autorů je velmi malý a zároveň roztržitý, není tedy možné z něj vyvodit žádný generalizovaný závěr. Na obhajobu autorů je však nutno podotknout, že je potřeba si uvědomit, že v té době žádné korpusy v rámci Českého národního korpusu nebyly, a z této perspektivy, korpus tvořený vlastním sběrem dat jako nedostatečný v podstatě hodnotit nelze.

Přestože autoři v úvodu vyzdvihují jména jako Malinowski nebo Goffman, odráží se v knize fakt, že autoři jsou lingvisté a opomíjejí sociologickou terminologii i tam, kde by byla na místě. Zde např. často hovoří o sociálních rolích, a je patrné, že jejich popisu role jednotlivých konverzačních účastníků má být takto rozuměno, tento termín však neexplikují ani jednou.

Vystihující je ale jejich termín asymetrie a její využití, avšak vnitřní rodinná společenská hierarchie je pojem, který nikde jinde nevidíte, a to proto, že je považován za redundantní. Pokrývá totiž vztah host/hostitel, který se dá vztáhnout také mimo rodinnou návštěvu, v nejobecnějším měřítku se jedná o jednu z verzí vztahů poskytovatel/příjemce, kterou popisují i později, proto je zbytečné uvádět

další podřadný pojem, místo využití jednoho zastřešujícího. Kniha obsahuje mnoho konkrétních (i velmi dlouhých) příkladů, které jsou opatřeny deskripcemi. Tyto deskripce jsou věrné a velmi dobré.

V rámci otázek tematické strukturace dialogu se autoři zabývají nejprve tím, zda jsou i neplánované každodenní konverzace tematizovány, a přestože někdo tvrdí, že žádné téma nemají, oni jsou ohledně této teorie poněkud skeptičtí. Za své teoretické zdroje považují Danešovy tematické posloupnosti; blíže neurčené psychologické a psycholingvistické teorie dělící dialogy do rámců, témat či schémat; syntax a textovou lingvistiku zabývající se koherencí textu; konverzační analýzu; dělení konverzací do žánrů, neboť „*snad jen kratičká zdvořilostní konverzace, výměna zdvořilostních formulek mezi osobami, které jsou spíše cizí, může být takřka ‚o ničem‘*“ (1999, s. 39).

Podkapitoly, které zvolili, a které se týkají např. přecházení mezi tématy, zavádění nového tématu, ukončování tématu, návratu k tématu, jejich křížení a postranních témat, jsou velice srozumitelné a ve svých deskripcích transkribovaných komunikačních událostí pokrývají poměrně širokou škálu možností a problémů. Autoři se věnují také problematice humoru a smíchu. Upozorňují na různé druhy konverzačního smíchu, který se odehrává během návštěv.

Hned zpočátku se kapitola Reprodukce řeči a myšlení věnuje problematice terminologie a samotného pojmu reprodukce. Obsahově se jedná o nejnětější kapitolu, také zde dochází k nejčastějšímu odkazování na originální zahraniční terminologii, takže je možné snadněji vytvořit mezi nimi paralelu. Dělení reprodukcí na cizí, vlastní, vyčtené i vnitřní a dokonce několikanásobné, a jejich podkapitoly o formě reprodukce fungují velice komplexně a uceleně. Na závěr se autoři rozsáhle věnují interferencím vznikajícím při reprodukci řeči a myšlení. Pozornost je věnována tzv. mluvení za druhého.

Autoři knihy neustále poukazují na to, že běžná konverzace, neboť je neplánovaná, je chaotická a je tedy „*mimořádně obtížné její mechanismy a složky postihnout a definovat.*“ (1999, s. 126). Spíše než chaotická by bylo vhodnější zvolit termín mnohoaspektová, jak ukazují dnešní studie, které se zaměřují na jednotlivé jazykové prvky zvláště a podrobně je analyzují na podkladě rozsáhlého korpusu (ve většině případů daleko rozsáhlejšího, než měli autoři k dispozici). Autoři se v kapitole Jak se při návštěvách vyjadřujeme věnují fenoménům jako je přitakávání, spisovnost, popisné vypravování, nebo počátky replik, kapitola se v podstatě

stává seznamem několika příkladů toho, co by se dalo zkoumat v oblasti způsobu vyjadřování v rámci mluvené komunikace.

Kapitola Ke zvukové stránce mluvených projevů velmi vhodně zahrnuje oblast intonace, prozódie a metodologie, která je uplatňována na jejich kategorizaci a přepisu. Překvapivě zohledňuje také neverbální stránku komunikace, gesta, mimiku, která kategorizuje jako doprovázející jevy k intonaci.

Je třeba zdůraznit, že autoři svou publikací naznačili směr, kterým by se teoreticky další výzkum spontánních mluvených dialogů v českém prostředí, po roce 1999, mohl ubírat, a jak můžeme vidět z řady pozdějších výzkumů, se jím opravdu ubíral.¹³

13 Viz také následující knihy zabývající se KA na český způsob, tedy velmi silně ovlivněnou funkční stylistikou. Hoffmannová, J. – Müllerová, O.: *Jak vedeme dialogy institucemi*. Praha: Academia 2000; Čmejrková, S. – Hoffmannová, J. (eds.): *Jazyk, média, politika*. Praha: Academia 2003; Hoffmannová, J. – Müllerová, O. (eds.): *Čeština v dialogu generací*. Praha: Academia 2007; Čmejrková, S. – Hoffmannová, J. (eds.): *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. Praha: Academia 2011; Čmejrková, S. – Havlík, M. – Hoffmannová, J. – Müllerová, O. – Zeman, J.: *Styl mediálních dialogů*. Praha: Academia 2013.

Slovo závěrem

Tato studijní opora představila vybranou problematiku KA, přičemž na některé oblasti výzkumu se již bohužel nedostalo. Předmětem zájmu KA kromě témat z výkladu studijní opory jsou dlouhodobě také modalita a emocionalita, v evropském prostředí ale také např. částice a členicí signály. Zájemci se mohou dále podrobněji vzdělávat v konkrétních oblastech KA, tedy KA rozhovoru lékaře s pacientem, KA školní komunikace, KA v rámci dětské komunikace, KA právní komunikace či KA mediální komunikace, KA policejního výslechu, KA pracovního pohovoru a dalších. Velkému zájmu se těší také vymezování pozice KA vůči ostatním disciplínám, na odborných konferencích se výzkumníci věnují např. vztahu KA a sociologie, KA a komunikace, KA a lingvistiky¹⁴ atd. Autoři na závěr knihy nabízejí čtenáři tzv. minirecenze¹⁵ na knihy z oblasti KA, dále také sekci zajímavostí, v neposlední řadě pak soubor cvičných textů a sadu otázek k nim. Věříme, že v orientaci čtenářům bude nápomocen také základní heslář.

14 V českém prostředí viz *Stylistika a...*, kde Hoffmannová pojednává o vztahu stylistiky a konverzační analýzy.

15 Minirecenze jsou zde nikoli primárními recenzemi autorů, nýbrž kompilátem z již hotových recenzí na knihy. Záměrem těchto minirecenzí je poskytnout studentům rychlý náhled na knihu od recenzenta (odborníka), který mu může napomocet se rozhodnout, zda si knihu přečte či nikoli, aniž by si musel recenze pracně vyhledávat.

Minirecenze recenzí na knihy z oblasti KA

Review of Analysing Citizenship Talk

Lelija Socana se nejprve věnuje problematice občanství jako takového a jakým způsobem je nastolováno a pak přejde k samotnému obsahu knihy, rozebírá zvlášť každou ze tří částí publikace, teoretickou, metodologickou a empirickou, a zkoumá jednotlivé jejich příspěvky. Přestože však předkládaná publikace je působivá a její recenze je velice pozitivní, závěrečné hodnocení je poněkud stručné.

How to Analyze Talk in Institutional Settings

Nekvapil ve své recenzi provádí kritické hodnocení jednotlivých kapitol, jejich metodologii, teorii, praxi a zabývá se i náročností, kterou kladou na ideálního čtenáře. Tím má být začínající výzkumník a pro takového není publikace všude a vždy vyvážená. Přestože je však první kapitola příliš náročná, jádro knihy, které se věnuje případovým studiím KA, považuje za velmi dobré. Celkově recenze, ač se snaží místy působit polemicky, publikace řadí jednoznačně k těm lepším.

Code Switching in Conversation

Nekvapilova recenze skvěle shrnuje jak hlavní témata publikace, tak i její pozitivní aspekty a všeobecný pozitivní přínos. Věnuje se zvlášť metodologii, obsahu a neustále poukazuje na inovativnost publikace. Je evidentní, že autor má přehled jak v tématu KA, tak i v etnometodologii. Zajímavým bodem recenze je zohlednění využití publikace v českém prostředí, které je podáno s vysokou mírou vhledu.

Sequence Organization in Interaction

Havlík se ve své recenzi zaměřuje převážně na obsah Schegloffova textu a doplňuje ji množstvím citací, zřejmě pro lepší ilustraci jeho myšlenek. Obecně se recenze stává podrobným popisem toho, o čem kniha je, a aby autor tohoto popisu dosáhl, prochází knihou krok za krokem, přesněji kapitolu po kapitole. Zmiňuje však i autory jiných recenzí, jako je Celia Kitzingerová, na kterou měla Schegloffova publikace značný dopad. Přestože nemůže v průběhu zakrýt svůj obdiv, kritizuje později Havlík nedostatečnou pozornost věnovanou formálním aspektům rozhovorů a také to, že Schegloffův korpus je tvořen jen telefonními rozhovory.

Etnometodologický workshop

Recenze se výstižně věnuje jednak workshopu jako takovému, který je rozebírán příspěvek po příspěvku a vzájemně je tematicky propojuje, takže tvoří jeden tematický a pomalu gradující celek. Kaderka se také krátce věnuje historii podobných

workshopů a smyslu jejich umístění, čímž vytváří navíc i dojem makrostruktury mezi akcemi jako takovými.

Na závěr autor zmiňuje shrnutí jak z diskuse, tak z celého workshopu, která oceňuje etnometodologický přístup k médiím.

Ethnographies of Reason

Recenze se zaměřuje na specifické prvky publikace, převážně na dlouhou a působivou experimentální část výzkumu, která tvoří jádro knihy a zdůrazňuje zaměření celé publikace. Kromě obsahu se věnuje také metodologii a okrajově zmíní také filosofické zázemí Livingstona. Mírné kritice pak Kaderka podrobuje množství nových termínů, které se v publikaci objevují, a které považuje za nadužívané. Celkově však recenze působí pozitivně.

Etnické kategorizování v médiích

Článek se zaměřuje na to, jakým způsobem si média volí zprávy, jak je ošetřují a jaké sociologické aspekty pak tyto zprávy mají. Poukazuje na tzv. titulkovou xenofobii a kromě sociologického zázemí se obrací také k analýze jazyka, Harveyemu Sacksovi, zakladateli KA, a jeho pojmu členské kategorizační analýzy, jako stěžejnímu prvku jazykového rozboru mediálních dat. Poté Sackse propojuje se sociology Bergerem a Luckmannem, a to právě skrze pojem kategorizace. Kaderkovy závěry ohledně etnického kategorizování jsou potvrzovány i spoustou novějších výzkumů (Křížková, 2007; Urban, Dubský a Murdza, 2011).

Jak přepisovat audiovizuální záznam?

Článek se věnuje transkriptům korpusu Dialog a zaměřuje se nejprve na přepisy jako takové, a to velice střízlivě. V úvodu podává několik velice vhodných a ne vždy očividných zásad a později se věnuje přesným náležitostem transkriptů, které rozeberají podrobně bod po bodu, prvek po prvku, avšak jasně a srozumitelně. Ke každému tématu pak článek uvádí několik krátkých příkladů, které daný problém perfektně ilustrují.

Mluvená čeština v tel. debatách: korpus Dialog

Článek se zabývá, jak je patrné přímo korpusem Dialog, i když v úvodu se také krátce věnuje dvěma největším českým korpusům, pražskému a brněnskému. Korpus Dialog se však od nich liší tím, že je specializovaný a zaměřuje se na transkripty mediálních rozhovorů. Poté se článek věnuje žánrům obsaženým v korpusu, jeho obsáhlosti a také problematice přepisů, kterým autoři věnují velkou část prostoru. Spíše než na jednotlivé prvky přepisu se však zaměřují na jeho úrovně (sekvenční, segmentární, ...). Na závěr také autoři krátce hovoří o využití korpusu Dialog, jak při zkoumání dialogičnosti, tak i při popisu současné mluvené češtiny.

Věděli jste že?

- Počátky KA jsou spojeny s texty z výzkumu prevence sebevražd.
- V českém prostředí začala soustavnější pozornost k dialogickým textům až od 60. let 20. století.
- Rozvoj KA byl na začátku spojen s dvěma proudy: a) různé komunikační sféry a situace; b) fungování jazykových variet v konkrétních komunikačních situacích a sférách.
- V současnosti v českém prostředí můžeme v souvislosti s KA vydělit tři metodologické proudy: a) analýzu diskurzu; b) konverzační analýzu a c) členskou kategoriizační analýzu.
- Konverzace byla původně pojímána jako součást „idling“ (nicnedělání).
- Etnometodologie se zabývala postupem zvládnání každodenních činností a zajímalo ji, jak jsou metody vlastní všem členům etnika.
- Existuje velké množství organizací KA:

The Australian Institute for Ethnomethodology and Conversation Analysis

International Institute for Ethnomethodology and Conversation Analysis (IEMCA)

International Society for Conversation Analysis (ISCA)

Section on Ethnomethodology and Conversation Analysis of the American Sociological Association

Research Committee Language & Society of the International Sociological Association

Language and Social Interaction (LSI); Division of National Communication Association (U.S.A.)

Bibliografie

BĚLIČOVÁ, H. Ztráta/zachování vokativu. In: *Nástin porovnávací morfologie spisovných slovanských jazyků*. Praha: FF UK, 1998. s. 33–35.

BERCELLI, F., ROSSANO, F., VIARO, M. Clients' Response to Therapists' reinterpretations. In: PERÄKYLÄ, Charles ANTAKI, Sanna VEHVILÄINEN a Ivan LEUDAR. *Conversation analysis and psychotherapy*. 1. vyd. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. ISBN 978-052-1179-829. s. 43–62.

CURL, T. S. Offers of assistance: Constraints on syntactic design. *Journal of Pragmatics*. 2006, vol. 38, issue 8, s. 1257–1280. DOI: 10.1016/j.pragma.2005.09.004.

ČECHOVÁ, M. *Stylistika současné češtiny*. Brno: NLN, 2008. 381 s.

ČMEJRKOVÁ, S. Česká oslovení. In: *Čeština, jak ji znáte i neznáte*. Praha: Academia, 1996. s. 41–44.

ČMEJRKOVÁ, S., HOFFMANNOVÁ, J. (eds.): *Jazyk, média, politika*. Praha: Academia, 2003.

ČMEJRKOVÁ, S., HOFFMANNOVÁ, J. (eds.): *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. Praha: Academia, 2011.

ČMEJRKOVÁ, S., HAVLÍK, M., HOFFMANNOVÁ, J., MÜLLEROVÁ, O., ZEMAN, J.: *Styl mediálních dialogů*. Praha: Academia, 2013.

DANEŠ, F., DOLEŽEL, L. aj. *Kapitoly z praktické stylistiky*. Praha: Orbis, 1957. 133 s.

Etnometodologické inspirace. [Monotematické číslo Sociologického časopisu.] Ed. J. NEKVAPIL. Praha, Sociologický ústav AV ČR 2010, s. 497–680.

GALE, J., NEWFIELD, N. A Conversation Analysis of a Solution-focused Marital Therapy Session. *Journal of Marital and Family Therapy*. 1992, vol. 18, issue 2, s. 153–165. DOI: 10.1111/j.1752-0606.1992.tb00926.x.

GARFINKEL, H. *Studies in Ethnometodology*. 6. vyd. Cornwall: MPG Books, 1991. ISBN 978-074560055-0.

GOFFMAN, E. The Interaction Order. In: *American Sociological Review*. 1983, roč. 48, č. 1, s. 1–17.

GOFFMAN, E. *Všichni hrajeme divadlo: sebeprezentace v každodenním životě*. Vyd. 1. Překlad Milada McGrathová. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon, 1999, 247 s. ISBN 80-902-4824-1.

GOODWIN, Ch., HERITAGE, J. Conversation Analysis. *Annual Review of Anthropology*. 1990, č. 19, 283-307.

HAAKANA, M. Laughter and smiling: Notes on co-occurrences. *Journal of Pragmatics*. 2010, vol. 42, issue 6, s. 1499-1512.

HAAKANA, M. Laughter in medical interaction: From quantification to analysis, and back. *Journal of Sociolinguistics*. 2002, vol. 6, issue 2, s. 207-235.

HAVE, P. ten. Methodological Issues in Conversational Analysis. HAVE, P. ten. Information on Ethnometodology and Conversation Analysis [online]. [cit. 2014-06-29]. Dostupné z: <<http://www.paultenhaven.nl/mica.htm>>

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 407 s. ISBN 80-736-7040-2.

HEPBURN, A., BOLDEN, G. B. The Conversation Analytic Approach to Transcription. In: SIDNELL, J., STIVERS, T. *The handbook of conversation analysis*. Oxford: Blackwell Publishing, 2013, s. 57–77. ISBN 9781444332087.

HERITAGE, J. A change-of-state token and aspects of its sequential placement. In: ATKINSON, J., HERITAGE, J. *Structures of social action: studies in conversation analysis*. Paris: Editions de la Maison des sciences de l'homme, 1984, s. 299–346. ISBN 0521318629.

HIRSCHOVÁ, M. *Pragmatika v češtině*. Olomouc: FF UP, 2009. 243 s.

HOFFMANNOVÁ, J. – MÜLLEROVÁ O. – SCHNEIDEROVÁ, E. *Mluvená čeština v autentických textech*. Praha: 1994.

HOFFMANNOVÁ, J. – MÜLLEROVÁ O. *Čeština v dialogu generací*. Praha: Academia, 2007.

HOFFMANNOVÁ, J., MÜLLEROVÁ, O. 1994. *Kapitoly o dialogu*. Praha: Pansofia.

HOFFMANNOVÁ, J. *Stylistika a...* Praha: Trizonia, 1997.

HOFFMANNOVÁ, J., MÜLLEROVÁ, O. *Jak vedeme dialog s institucemi*. Praha: Academia, 2000.

HOPPER, R., KOCH, S., MANDELBAUM, J. Conversation Analysis Methods. In: ELLIS, D. G., DONOHUE, W. A. *Contemporary Issues in Language and Discourse*. 1. vyd. New Jersey: Lawrence Erlbaum Association, 1986, s. 169–186. ISBN 978-0898597882.

HUBÁČEK, J., JANDOVÁ, E., SVOBODOVÁ, J. *Čeština pro učitele*. Opava: Vade mecum Bohemiae, 2002. 323 s.

HUTCHBY, I., WOOFFITT, R. *Conversation Analysis*. Polity Press, 2008.

JAWORSKI, A. Introduction: Silence in institutional and intercultural contexts. *Multilingua* 24 (1–2): 1–6, 2005.

JEFFERSON, G. Sequential Aspects of Storytelling in Conversation. In J. Schenkein (Ed.), *Studies in the Organization of Conversational Interaction*. New York: Academic Press, 1978. S. 219–248.

JEFFERSON, G., SACKS, H., SCHEGLOFF, E. A. A Simplest Systematics for the Organization of Turn-Taking for Conversation. *Language*. 1974, č. 50, s. 696–735.

JEFFERSON, G. Glossary of Transcript Symbols with an Introduction. In: LERNER, Gene H. *Conversation Analysis: Studies from the first generation*. Amsterdam: John Benjamin's Publishing, 2004, s. 14–31. ISBN 90-272-5367-6.

KADERKA, P., SVOBODOVÁ, Z. Jak přepisovat audiovizuální záznam rozhovoru? Manuál pro přepisovatele televizních diskusních pořadů. *Jazykovědné aktuality*, 43 (3–4), 2006, s. 18–51.

KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, 2002. (zkratka ESČ)

KOPEČNÝ, *Základy české skladby*. SPN, 1962. 359 s.

KOŘENSKÝ, J. a kol. *Komplexní analýza komunikačního procesu a textu: učební text pro výběrové semináře filologických oborů*. České Budějovice: Pedagogická fakulta, 1987.

KOŘENSKÝ, J. *Komplexní popis výrazové struktury pádu substantiva v češtině*. Praha: Academia, 1972. 96 s.

- KREDBOVÁ, V. Pane Weber, co s tím vokativem? (publikováno 28.2.2005) – [online] © Literární novinky 2004–2009, URL: <<http://litenky.ff.cuni.cz/clanek.php/id-899>> [cit.2014-03-04]
- KŘÍŽKOVÁ, M. *Cizinci, našiinci a média: mediální analýzy*. Praha: Multikulturní centrum ve spolupráci s UNHCR, 2007, 106 s. ISBN 80-239-8475-6.
- KURYLOWICZ, J. Problém třídění pádů. In: *Principy strukturní syntaxe 1*. Praha: SPN, 1974. s. 95–111.
- LAMPERT, M. D., ERVIN-TRIPP, S. M. Risky laughter: Teasing and self-directed joking among male and female friends. *Journal of Pragmatics*. 2006, vol. 38, issue 1, s. 51–72. DOI: 10.1016/j.pragma.2005.06.004. Dostupné z:
- LEARNER, G. H. *Conversation Analysis: Studies from the first generation*. Amsterdam: John Benjamin's Publishing, 2004, s. 14–31. ISBN 90-272-5367-6.
- LEVINSON, S. C. Action Formation and Ascription. In: SIDNELL, J., STIVERS, T. *The handbook of conversation analysis*. Oxford: Blackwell Publishing, 2013, s. 103–131. ISBN 9781444332087.
- LEVINSON, S. C. *Pragmatics*. 19. vyd. Cambridge: University Press, 2008. ISBN 978-0-521-29414-0.
- LIDICCOAT, A. J. *An Introduction to Conversation Analysis*. London, New York: Continuum, 2007.
- MARKOVÁ, I., MÜLLEROVÁ, O., HOFFMANNOVÁ, J. Od teorie dialogu k institucionální komunikaci. *Slovo a slovesnost* 60 (3): s. 195–213, 1999.
- MARTINKOVÁ, P., PROKOPOVÁ, K., ORSÁGOVÁ, Z. *Metodologie kritické analýzy diskurzu*. Vydavatelství Univerzity Palackého: Olomouc, 2014.
- MATHESIUS, V. Nominativ namísto vokativu v hovorové češtině. In: *Naše řeč*, 1923, č. 5, s. 138–140.
- MIKO, F. *Rod, číslo a pád podstatných mien*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1962. s. 103–108.
- MOLOTCH, H. L., BODEN, D. Talking Social Structure: Discourse, Domination and the Watergate Hearings. *American Sociological Review*. 1985, roč. 50, č. 3, s. 273–288. Dostupné z: <<http://www.jstor.org/stable/2095539>>
- MUKAŘOVSKÝ, J. Dialog a monolog. In: *Kapitoly z české poetiky 1*, Mukařovský, Jan ed. s. 145–175. Praha: Melantrich, 1941.
- MÜLLEROVÁ, O., HOFFMANNOVÁ, J., SCHEIDEROVÁ, E. *Mluvená čeština v autentických textech*. Jinočany: H&H, 1992.
- MÜLLEROVÁ, O. – SKÁCEL, J. *Ústní a písemná interakce*. Karviná: SLU OPF, 1997. 76 s.
- PACKER, M. Conversation Analysis: Handout 5. DUQUESNE UNIVERSITY. Mathematics at Duquesne University [online]. 1. vyd. 1999 [cit. 2014-01-15]. Dostupné z: <<http://www.mathcs.duq.edu/~packer/IR/Handout5.html>>
- PERÄKYLÄ, A. Conversation Analysis in Psychotherapy. In: SIDNELL, J., STIVERS, T. *The handbook of conversation analysis*. Oxford: Blackwell Publishing, 2013, s. 551–575. ISBN 9781444332087.
- PITTINGER, R. E., HOCKETT, Ch. F., DANEHY, J. J. *The first five minutes: A sample of microscopic interview analysis*. New York: Ithaca, 1960. ISBN 9780758187741.

SACKS, H., JEFFERSON, G. *Lectures on conversation: volumes I*. Repr. Oxford [u.a.]: Blackwell, 1996. ISBN 978-155-7867-056.

SACKS, H., SCHLEGLOFF, E., JEFFERSON, G. 1974. A Simplest Systematics for the Organization of Turn-Taking for Conversation. *Language* 5 (4): 696–735.

SGALL, P. Vokativ jako sémantická složka výpovědi. In: *Otázky slovanské syntaxe IV/1*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1976. s. 107–111.

SIDNELL, J. Basic Conversation Analytic Methods. In: SIDNELL, J., STIVERS, T. *The handbook of conversation analysis*. Oxford: Blackwell Publishing, 2013, s. 77–101. ISBN 9781444332087.

SIDNELL, J. ed. *Conversation Analysis: Comparative Perspectives*. New York: Cambridge University Press, 2009.

SIDNELL, J., STIVERS, T. eds. *Handbook of Conversation Analysis*. UK: Wiley-Blackwell, 2013.

SHUY, R. W. *The Language of Confession, Interrogation and Deception*. Londýn a Nové Dillí: Sage, 1998.

SCHLEGLOFF, E., Turn organization: one intersection of grammar and interaction. In *Interaction and Grammar*, ed. Elinor Ochs, s. 52–133. Great Britain: Cambridge University Press, 1996.

SVOBODOVÁ, J. *Syntaktická charakteristika imperativu a vokativu v českých výzvoových větách*. Praha: SPN, 1987. 106 s.

ŠMILAUER, V. *Novočeská skladba*. Praha: SPN, 1966. 576 s.

TROST, P. Tabu vokativu. In: *Filologické listy*. 1948, č. 72. s. 33–38.

ULIČNÝ, O. *Instrumentál v struktuře české věty*. Praha: PF UK, 1984. 269 s.

URBAN, L., DUBSKÝ, J., MURDZA, K. *Masová komunikace a veřejné mínění*. Vyd. 1. Ilustrace Zdeněk Prošek. Praha: Grada, 2011, 230 s. *Žurnalistika a komunikace*. ISBN 978-802-4735-634.

VANÍČKOVÁ, K. *Transkripce v konverzační analýze. Studie z aplikované lingvistiky*, FF UK: Praha, 2014, s. 58–64.

VEHVILÄINEN, S. Preparing and delivering interpretations in psychoanalytic interaction. *Text – Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse*. 2003-01-18, vol. 23, issue 4, s. 573–606. DOI: 10.1515/text.2003.022. Dostupné z: <<http://www.degruyter.com/view/j/text.1.2003.23.issue-4/text.2003.022/text.2003.022.xml>>

VOUTILAINEN, L., PERÄKYLÄ, A. a RUUSUVUORI, J. Recognition and Interpretation: Responding to Emotional Experience in Psychotherapy. *Research on Language*. 2010-02-23, vol. 43, issue 1, s. 85–107. DOI: 10.1080/08351810903474799.

WATZLAWIK, P. et al. *Pragmatika lidské komunikace*. NEWTON Books: Praha, 2011. 284 s.

Rejstřík

- askripce 22, 23
- dialog 5, 6, 10, 11, 16, 33, 34, 35, 36,
37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 47, 48, 51,
52, 58, 59
- diskursivní analýza 11, 52
- emoce 27, 49
- epizody 16, 17
- etnometodologie 7, 8, 50, 51, 52
- gap 29, 30
- Garfinkel, Harold 5, 7, 8
- Goffman, Erving 5, 7, 8, 11, 19, 46
- hezitační zvuk 11, 30, 58, 59
- humor 46, 47
- idling 52
- interakce 7, 8, 14, 15, 17, 19, 21, 22,
23, 29, 35, 46, 59
- interpretace 19, 21, 23, 25, 44, 45
- intonace 12, 39, 48
- Jefferson, Gail 5, 8, 11, 12, 13, 18, 20,
22, 29, 44
- kolize 6, 12, 15, 18, 19, 20, 22, 23
- kommunikace 5, 6, 7, 8, 10, 16, 21, 24,
26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35,
37, 38, 39, 41, 42, 48, 49, 58, 59
- kommunikační situace 41, 52, 58, 59
- kommunikační událost 47, 58, 59
- kontext 9, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22,
32, 37
- konverzace 5, 9, 10, 11, 14, 15, 16, 17,
18, 19, 20, 21, 22, 28, 30, 31, 38, 41,
44, 46, 47, 52, 58
- kvazialog 37
- latching 12
- Levinson, Stephen C. 11, 18, 21, 22,
23, 28
- modalita 22, 49
- monolog 33, 34, 35, 36, 37, 38, 43,
58, 59
- neverbální komunikace 5, 6, 10, 28,
29, 32, 34, 36, 46, 48, 59
- oprava na třetí pozici 21
- oslovení 24, 25, 26, 27
- overlap 12, 18, 22, 28
- Peräkylä, Anssi 44, 45
- pohledy očí 14, 15, 28, 29, 31, 32
- pseudodialog 37
- replika 5, 6, 12, 15, 16, 18, 20, 21, 22,
23, 28, 29, 30, 32, 35, 37, 38, 39,
40, 43, 47, 58, 59
- Sacks, Harvey 5, 7, 8, 17, 18, 20, 22,
28, 29, 44, 51
- sekvence 5, 6, 9, 12, 15, 16, 18, 20, 21,
22, 23, 29, 31, 32, 40, 51, 58, 59
- Schegloff, Emanuel 5, 8, 18, 20, 21,
22, 28, 29, 44, 50
- smích 13, 16, 21, 33, 47
- téma 21, 40, 42, 43, 46, 47, 59
- throat clear 29
- ticho (mlčení, pauza, mezera) 6, 11,
12, 13, 18, 20, 29, 30, 31, 32, 35,
36, 37, 39, 42, 44
- transkripce 5, 8, 11, 12, 14, 15, 16, 18,
47, 51
- vokativ 24, 25, 26, 27
- výstavba konverzace 18

Základní heslář

Dialog – komunikát založený na střídání aktivních a pasivních komunikačních rolí. Komunikanti se tedy střídají v pozicích mluvčího a posluchače.

Hezitační zvuk – paralingvistický jev, který narušuje souvislou řeč. Jedná se o váhavé zvuky např. vokální ééééé, ale také hmmm, ehmmm, dále i odkašlávání apod.

Intrapersonální komunikace – druh komunikace, při které komunikujeme sami se sebou.

Komunikační situace – výsek reality, jedná se o konkrétní situaci, ve které probíhá komunikační událost. Skládá se z objektivních (místo, čas atd.) a subjektivních (jak se komunikant vyspal, zda chová vůči druhému komunikantovi sympatie atd.) faktorů.

Komunikační událost – souhrn komunikačních /řečových aktů, které naplňují komunikační úlohu v rámci určité komunikační situace.

Konverzace – v nejširším smyslu mezilidská komunikace, která probíhá buď tváří v tvář nebo zprostředkovaně. V užším smyslu je konverzace termín pro označení fatické komunikace, ve které je potlačena informační hodnota sdělení.

Monolog – nepřerušovaný souvislý verbální projev jednoho mluvčího.

Párová sekvence – jedná se o dvojice sekvencí, které se podílejí na sekvenční struktuře rozhovoru. Jako dvojice souvisejících verbálních akcí bývají jako párové sekvence považovány otázka a odpověď, pozdrav a pozdrav, dále rozloučení apod.

Preferenční organizace – mluvčí mají na výběr mezi preferenční a nepreferenční reakcí. Za základní bývá považována právě ta preferenční, tzn. na repliku obsahující pozvání je preferenční reakcí přijetí pozvání, nikoli odmítnutí. Když nás přítel pozve do kina a my víme, že se nám to nehodí, nebo že nemáme o film zájem, kromě pouhého odmítnutí přidáme také zdůvodnění, které právě preferenčně předsadíme před odmítavou odpověď.

Presekvence – prostřednictvím těchto sekvencí si mluvčí ověřuje, zda jsou splněny základní předpoklady k realizaci jistého verbálního aktu. Pokud takové prostředí zajištěno není, mluvčí většinou zamýšlený záměr neprovede. Konkrétním příkladem může být, že mluvčí spěchá na vlak a potřebuje se s druhým komunikantem velmi rychle rozloučit. Neřekne však jen pouhé „Sbohem“ a neutíká na vlak, ale jako presekvence může sloužit replika: „Rád jsem tě viděl, nezlob se, já teď opravdu pospíchám. Nebudeš se zlobit, když už poběžím na vlak?“

Prozódie – zvukové vlastnosti mluvené řeči, které slouží k modifikaci řeči. Jedná se hlavně o tempo, tónovou strukturu, rytmus, hlasitost.

Opravné sekvence – umožňují upřesňovat nesrovnalosti v komunikaci a slouží k objasnění přereků i faktických chyb. Existuje velké množství druhů opravných sekvencí.

Replika – v anglické literatuře naleznete jako turn, jedná se o významový celek, v jehož průběhu nebyl jeden mluvčí vystřídán druhým.

Soubor otázek k cvičným textům

- Je komunikát monologický nebo dialogický? Uveďte příklad monologizace dialogu a dialogizace monologu.
- Uveďte příklad dialogu, kdy dochází k interakci bez dodržení jednoty místa a času.
- Určete v daném komunikátu kohezní řetězce s ohledem na střídání témat komunikace.
- Jak v komunikátu souvisejí presekvence s preferenčními sekvencemi? Ukažte na příkladu.
- Existuje případ, kdy hezitační zvuk nenarušuje komunikační událost?
- Jaké jiné jednotky v dialozích naleznete kromě replik?
- Naleznete expresivitu v dialogu. Jakými jazykovými prostředky je vyjádřena? Jakým způsobem se podílí na celkové struktuře dialogu?
- Vysvětlete na příkladu fatickou funkci jazyka.
- Jakou roli hraje v předložených komunikátech nepřipravenost?
- Naleznete příklad, kdy kondicionál slouží k žádosti či výzvě. Zkuste přeformulovat jiným způsobem. Co se v tom případě stane? Kdy můžete přeformulovanou podobu použít?
- Jakým jiným způsobem lze zkoumat dialogy?
- Navrhnete způsob kvantitativní analýzy, která by byla využitelná pro metodologii konverzační analýzy.
- Jak je běžný rozhovor vůbec možný? Na příkladech komunikátů vysvětlete.
- Naleznete takové jazykové prostředky, které by nebylo možné použít v oficiální komunikační situaci. Proč? O jaké prostředky se jedná?
- Co mají předložené komunikáty společné a v čem se naopak liší?
- Vyberte si jeden dialog a popište, jakým způsobem zde funguje role komunikanta jako sociální interakční nástroj.
- Jaké informace potřebujete o komunikátech vědět, abyste mohli analyzovat jejich osobnostní struktury (osobní vlastnosti a dispozice komunikanta, sociální skupina, sociální role)?
- Je v souboru cvičných textů nějaký komunikát, kdy dochází k asymetrii mezi komunikanty kvůli odlišnému zkušenostnímu komplexu?
- Jak se ve cvičných komunikátech projevují neverbální složky komunikace. Jakým způsobem lze tyto prvky analyzovat?
- Jakým způsobem je možné z hlediska konverzační analýzy zkoumat v dialozích komunikační záměry mluvčích?
- Je v souboru text, který byl přenesen jiným kanálem? Pokud ano, jaký?
- Vyberte si jeden dialog a analyzujte jej z hlediska zdvořilosti.
- Jakou funkci má vsuvka v autentických mluvených dialozích?
- Naleznete v komunikátech tvaroslovné varianty charakteristické pro mluvenou komunikaci?
- Jaké strukturní problémy komunikanti řeší?

Cvičné komunikáty k rozboru

KOMUNIKÁT 1

2 učitelky u oběda, oběma je 25 let

Z: on nám říká / nedej bože kdyby mi ten mobil ukradli / tak ten autorizační kód je prostě v prdeli a on mi to nedoveze / on mi to nedá jako / teď to bylo ve ve zprávách ne / že to prostě pod dvoje schody schovává / kde se to musí zapečetit / prostě síla / nejdřív se to zamkne na jeden zámek / potom na druhý zámek / no / jsem zvědavá ve čtvrtek jako // a ještě byla prdel včera na poradě / já sem měla poradu ráno a ještě @ vlastně tak se učitelé jako ohledně maturit

No a tento týden jsme tam museli všichni jazykáři vletět / naběhnout s kazetákem a zkusit céděčko / jako každý to vezme někdo neumí s tím pracovat // tak sme tam všechny naběhli s těma kazetákama o velké přestávce a on říká / zkuste pouštět tu hlasitost pořádně nahlas / nó včera nám ředitelk říká / no musíme ty kazetky odzkoušet / no ale vlastně my co je teď vlastně musíme vysvětlit to tomu druhému který tam bude sedět / jak ten kazeták funguje / co pět / sme se začali smát / on říká / to není vtipné / to opravdu není vtipné / vy jim musíte vysvětlit jak to funguje aby ona neseděla u toho kazetáku a nevěděla co má dělat a já výbuch smíchu / a kolegyně vpravo je antitechnický talent ona na mě já fakt nevím jak to funguje --- tak poď já ti to ukázu a ona jo jo tak sme to otevřeli ona jo to vím to vím a teď ceděčko a kam se to strká to ceděčko a ono se strká klasicky dolů žé na to a ona to strkala nahoru a co je že to nejde a já říkám nó to je pravda že sem ti to asi musela ukázat já du dom konec

KOMUNIKÁT 2

Dialog v kuchyni – 2 muži (věk: 47, 27)

Role – A je pro B otec jeho přítelkyně hovořící o své druhé dceři (přítelkynině sestře)

B píše na notebooku, A je opřený o kuchyňskou linku a dívá se do monitoru. Po celou dobu rozhovoru tvoří kulisu televize.

A: to jako může být aj rozumíš tam může být bar co // to je tam natahané / teď měla toho trojského koňa dotahli toto ale (smrká)

B: to jsou ty nebezpečné servery

A: nó

B: se podívám *** obrázky

A: né ale co sem dělal na vrchu / chtěl sem někam lézt / na neznámé stránky / je to zavirované nebo něco né // tak tě to upozorní / tak sem tam nešel / sem to radši vůbec ani neotvíral nebo tak ale

B: tak to nějak je

A: jenomže ona vlastně ještě / četuje / já nevím přes ten fejbúk / já nevím co všechno / chodí do všelijakých týchto / když to otevře / rozumíš / jak balí / posílají si různé týto / to už může být aj s tú poštu // né // že to chodí vlastně // to rozbališ

B: otázka je co všechno si posílají (vypne program a zobrazí se plocha počítače)

A: ježišmarja co to tam svatební fotku

B: (smích) svatební fotku no

A: jéééžišmarjááá // do včerejšku tam měla psa / kurva

B: (smích)

A: co se chce hřebit

B: (smích)

A: hmm dojela z toho řečka / dojela a první týden nic / to enom chrápala protože byla hotová / a // no asi jim to prospělo / že dva měsíce společem nebyli // teď je tady vylepený pořád / fakt / sa enem lúbajú // a

KOMUNIKÁT 3

2 kamarádky na vysokoškolských kolejí, K1: 24 let, K2: 21 let

K1: oni tam jako mají familierní vzťah s bylo on se na mně jako výslovně ptá jak říkal David že sem velice krásná a sympatická jo a tak musím teda jako to // no

K2: dóóó prdele todleto sem dycky neměla ráda // (oční kontakt, smích) to bude dobrý (ironický smích)

K1: (smích) prej doprdele / ale ne fak to bude hrozný fak budu uplně na očích jako já to vim // tak já už sem / já už sem pro ně trošku mystérium / my už spolu budem rok jako a oni mě ještě neviděli že jo↑

K2: si pro ně záhada // počkej cože↑ / maminka tě nikdy neviděla↑

K1: né / máma jó / ale ti vostatní ne // ale voni sou tam strašně / ne voni to maj strašně takový familierní / kolegyně sou tam dvě / pak ten šéf s tou manželkou / nó a pak pak pak ta matka kerá vlasně / voni sou pracujou všichni v jedný administrativní budově a ta matka je jenom přes chodbu / bohužel

K2: jo takhle

K1: to je takový celý jako se tam na mě sesypou

K2: a jaký spolupracovnice↑

K1: jako jeho je je jeho kolegyně / jako účetní on dělá on dělá

K2: a ta tam bude mít taky manžela / ne↑ že by přišla (smích)

K1: (smích) to to už je mi jedno

K2: a spolupracovnice mého manžela mé spolupracovnice (obrovský smích)

K1: no jo / jen si z toho mějte srandu

K2: (uchichtnutí) je to docela komický // no / to ti nezávidim / ty jo

K1: nó / (smích) děkuju aspoň za pochopení

K2: to ti úplně jakože nee

KOMUNIKÁT 4

2 spolužačky, před Vánocemi, u obchodního domu kolem poledne, oběma je 25 let

A: kde budeš na Vánoce?

B: no to právě nevím / asi / asi jako v uvozvkách doma / protože víš co / my tedkon prodáváme byt a naši se stěhujou do d dva plus ká ká / to znamená / že / když nekoupěj gauč si / tak nemám víceméně kde spát jako / takže obyvák je moje ložnice a obyvák je jakoby s kuchyňkou novou / říkám supr jako tak nemá moc cenu jako počítat že bych se měla kdy kam vrátit / jako já sem s tím teda nepočítala naštěstí / ale jako tím tím se mi tak jako o půl roku posunulo jako moje osamostatnění / plánovaný / fajn / supr / jako / áno / ale jediný pozitivum je / že by mi snad díky tomu mohli dát ty peníze za / na noťas / který sem měla za st / který mám v podstatě za bakalářský státnice / trošku jako / trochu zpoždění / takže bych mohla / mohla mít nový noťas a mohla bych / možná mi vybydou prachy / abych si koupila / mám půlku vydělanou jako ze sazby / víš na ty / na adobí programy / protože bych chtěla mít licenčku / a licenčka stojí dvanáct litrů / což je docela jako nad mý možnosti /

A: kolik stojí?

B: dvanáct tisíc / a to je jenom ta základní / ta úplně nejjednodušší / kdy tam máš v podstatě tři programy / jo // takže dvanáct litrů / nehleď na to / že bych chtěla jako nějaký třeba na flešovou grafiku nebo tak / letos vůbec

A: a v tom jsou i aktualizace?

B: jo / jasně / že máš jako tu licenci / že jo máš cédéčko / ale prostě / jako na studentkou licenci je to hrozně / docela drsný / no / prostě celej @ / celej korel / da a tam jich máš asi osm těch programů stojí dva dva / jo / to je docela nepoměr /

A: hmm / ale on moc dobrý není / ne?

B: adoubí je adoubí / že / prostě a hlavně jako my tady na katedře děláme s adoubí / takže já potřebuju něco / co bude víc jako kompatibilní / jako do hromady / nehleď na to / že už sem na něj zvyklá / a potřebuju je znát jako / víceméně / abych aby o mě vůbec uvažovali do jakýchkoli zaměstnání / takže / je to jednoduchý řešení

KOMUNIKÁT 5

K (24) vypráví příběh své kamarádce, spolužačky X (28), vysokoškolské koleje, K sedí na židličce, X na stole

A: co se ti to přihodilo / tó / já sem hrozně zvědavá

B: co se mi přihodilo? / přihodilo se mi že sem po pěti letech studia bohemistiky zjistila / že vůbec neumím číst / ale / to je prostě to si člověk připadá fak jak DEBIL / no // zaprvé / eště úplně pointa / pointa na entou / dostali sme se s spolužačkou seminární práci / a že budeme jako vyhledávat slova podle zakončení a kontrolovat / jak se skloňujou / a že si máme každá pučit nebo každá skupina pučit slovník cizích slov a v klidu si to pročíst / tak sem říkala / (emfáze) přece nebudu číst slovník cizích slov / tak si vezmu / podívám se do retrográdního / že jo / tam si to všechno najdu podle toho @ / tak sme si to pěkně našle v retrográdu / vybrali sme si / podle svého gustá / no a analyžuju a anlyžuju a v morfeo jak debil nějakajma tvarama a teď ještě sem nejdřív zjistila / že s tím vlastně neumím vůbec pracovat / protože / nó / sem laik jak debil / tak naš @ / zadala sem tam nějaký slovo / myslím že karbon / a teď říkám / kde by mohl být problém? / tak zkusíme vkarBONě / a teď sem čekala že tam bude nula protože tam prostě jako nula patří / a teď koukám / nó / tak jako jó / dostala sem se k tomu pádu / zadala sem tam všechny údaje / všechny čísla / všechno / a teď koukám / vkarboně / jak to může být v karboně / to je přece blbost / to nejde ne? / říkám nojo a on to blbeček našel ve slovenštině / čili tím pádem všechno co sem / všechny čísla / co sem měla / tak byly úplně špatně / protože tam určitě někde bylo v těch výsledcích výskytu slovenštiná / a určitě tam někde byla prostě jí nevím / angličtiná / (ironicky) no výborně / tak znova / smazat slovo / hodit do koše / zmuchlat / pokud možno dyby to šló // rozmlátit počítač a jedem znova / no a (uchichnutí) já nevím ještě něco sem se tak naučila // že se tam má zadávat jazýk a že eště když si tam dám / když si zaškrknu jakoby ohýbání slov / tak ně že to se s specializuje / jako tvar kterej já tam chci / ale to hledá šecky výskyty toho slova jako // TEXTOVÝHO slova / no / takže zase špatně / takže další soubor SMAZÁT / no a pak sem ještě debil zjistila / až sem to analyzovala správně / měla sem to strašně vychytaný a přečetla sem si návod asi už po pátý / a zji koukám dyť tady se jako nic nemění / tady se nic neděje / tady žádný dublety nejsou / co na tom chce zkoumat? / a koukám do akademický a v akademický čtu / kolón akordeón / vzor město / jakto vzor město ? to přece není střední rod / pak koukám ještě na stránky ka / na stránky katedry / na stránkách katedry je rozpis referátů a tam čtu Nováková a nevím kdo / neutra zakončená na ón / ty kolón / tak říkám áh / tak dobrý / takže retrográdní slovník to sem taky pěkně

zmuchlala / a zahodíme protože všechny slova v retrográdním slovníku / POCHOPITELNĚ/ jsou mužského rodu / že jo / protože nikdo normální neřekne že na to akordeón se tak nádherně hraje / Prostě ne / ani kvůli mě (smích) ani kvůli nikomu / nó / takže sem všechny zmuchlala / všechny soubory / půjčila sem si ve Zbrojnici re slovník cizích slov / listuju si listuju / DVADNY / kdyby mi někdo byl řekl u maturity že že budu čist slovník cizích slov / tak vezmu cihlu a pomlátím ho (smích) // na češtině v pátém ročníku ČTU slovník cizích slov / TŘI NOCI se slovníkem cizích slov / prostě hrůza // no / už sem ho vrátila / nechci ho vidět / podle všeho sem jaksi _____ většinu z nich sem viděla poprvé v životě / a už se těším na ty výskyty v tom Morfeu // jako FÁKT skvělý / to bude něco / a potom e eště ne potřebuju nejlépe naučit / jak se tam zadává / aby aby to vyškrtalo apelativa nebo se z toho zblázním protože / když si mám najít že ejdón je tam deset tisícrát z toho devět tisícrát devět set dvacetkrát je to vrtulník / protože s tak nějaký ten vrtulník menuje / tak k mý smůle / (se smíchem) mě to přijde tak nespravedlivý / a to musíš všechno přečíst / protože to neomezíš / áááá / už sem pochopila / proč ten seminář vypsala / protože kdyby to dělala sama / tak by musela být naprosto proti sobě / žádnéj normální člověk by si tohle za úkol nezadal /

A: a to je v rámci nějakého grantu / nebo co to je ?

B: no jé nó

A: takže ona to jakoby musí / a co to je?

B: Morfologická adaptace

A: jo to je

když už sem konečně omezila všechny vlivy své negramotnosti / tak sem zjistila / že já nevím / ty slova se třeba vyskytují / řádově v desítkách do tisíce / i když věřím že když má někdo slova zakončený na / dejme tomu MA / tak jenom než přečte ten slovník tak destkrát umíř / a potom ještě // když si najde // prostě nějaké slovo / tak ho bude mít tisíckrát v tom Morfeu a bude to muset všechno určovat // úžasné FÁKT skvělé / miluju / miluju Morfeo /

A: (smích) a to neděláte v korpusu?

B: ne / to děláme právě s Morfeem // a tam se dá taky jakoby něco / něco omezit nebo zadat / ale / člověk se to musí všechno naučit / bohužel / to to je ten problém že sem zjistila opět sem si v životě věřila že teda ty chyby jaksi nestačí slyšet / stejně je člověk musí udělat / nestačí je udělat JEDNOU ještě / prostě musíš to udělat stokrát a stokrát si rozbít hubu a abys měla pocit že už to teda umíš // no JÁ a Morfeo / ale náhodou dneská sem měla DÓST dobrej den / pokořila sem skenř / ukládala sem si skeny na flešku a oni tam sou kupodivu // to bys nevěřila / ty já já sem mále proklela celou souč současnou poezii tímto způsobem a to už v říjnu / protože sem měla akční tejdén tak sem měla / měla sem prostě hned první víkend v semestru / domů z nějakého náhlého popudu / a říkala sem di že když máme tu novou tiskárnu / tak že hned si vezmu tu sbírku a naskenuju vám ji / nó / (rozčileně přez zuby) to sem myslela / že to celý rozmlátím než sem to pochopila / jak se to prostě dělá / no a eště navíc sem si to debil ukládala / ja nevím / esi bez názvu nebo do nějaký nový složky číslo 27 / (s pobaveným úsměskem) prostě to nevymyslíš / (se smíchem) to by DEBIL neudělal ani kdyby ho nutili / to prostě můžu udělat jenom JÁ / no a (odkašlání) / a taky sem neznala úschovnu ještě v tý době / po já nevím když to vznikl ten internet? / devatenáct set ? (smích obě) / no takže prostě největší HRŮZA / fakt největší HNUS / protože asi po dvacátý sedmý když sem to skenovala a ukládala a hledala / tak mi to pořád / tak sem si to nakonec poslala jako v nějakých jako dvaceti částech / kde jsem pracně spočítala / kolik to může bejt bajtů / a všichni sme to integrovali / celá rodina / všichni vysokoškoláci / počítali jak BLbí / jak to mám udělat aby mi to vyšlo / no a pak sem si tu složku poslala na mail / a opravdu tam byly nějaký fotky úplně neznámejch lidí / kerý / jakó prostě ani nevím kde se tam VZAli / to

byli nějaký temporiovi z internetu nebo cо / prostě ani koláž by z toho nešla udělat / NAprosto k ničemu / naprosto bez užitku / (se smíchem) ztracený bajtý / ztracený prostě kilo od hodiny / všechno v řiti a nejvíc v řiti sem byla já / protože to teda fakt to nešlo / jó / to sem tu novou tiskárnu málem zrušila / OVŠEM DNEŠka jsem udělala významný pokrůk / protože sem si všechny tyto obrázky hezky uložila do tý flešky a oni tam jako fakt zůstaly / kde fakt sou a už sou odeslaný přes úschovnu a dokonce i přišly / jó / kdyby něco /

KOMUNIKÁT 6

2 muži, otec a syn, P (28), T (53), Zlín

T: @ máme / teďka budeme dělat @ za poštou / ve Sluškách celý činžák / ale ve středu sme s Radkem dělali čtyři satelity / začali sme ráno v sedm / prakticky / a skončili sme večer v pět hodin / to sem měl už pěkné lufy / protože zme jeli / sem táhl žebřík a to přechuhuje tak o metr a půl / a on říká / já pojedu za tebou / nedávej tam žádnou svítilnu / já / já pojedu za tebou / jó ? / takže zme toto / a bez žebříku byzme nemohli ani byly to dva půldomky / á / celkem bezproblémové / nó / to bylo jako si myslím dobrý kšeft / třeba jó jako to mě toto / takže to bylo také / kydbs toto / jóó css / říkám / to bylo bezproblémové / jako zatím bezproblémové / i když teda ten jeden / dycky problém je / ale

P: co bylo ?

T: hehé (pousmání) měl takové @@ / připomínky @ / k něčemu / že @ si asi našel @ kolik stojí podobný přístroj / povídal / že byl o tisíc korun levnější / a že @ no tak / já sem říkal / chcete to nejlepší? / dal sem ten dražší / v autě sem měl levnější / jó / mohl ste si ho vybrat / jó / mohl ste říct / jó / ale @ prostě @ / při zaplacení sem vám všechno to prošel / cenu všechno / sečetli sme to / říkáte / že ste byl / že ste maximálně (změna hlasu, imitace zákazníka, zvýšení hlasu) / né / to po stránce jako toho to sem byl spokojený / ale @ prostě toto někde viděl / (zpět normální hlas) na / tož na internetu / kde jinde nebo tо / že byl @ levnější / jó / a říkám / ten samý ? / nó / asi podobný / jó nó / no tož prostě měl blbě řeči / no / to tě dycky někdo otráví / jó // ale tak celkem / byli zme tam u jednoho před tím / ten člověk je @ / bydlí @ / @ jako starší člověk / důchodce @ / v ve val / ve / v tom Manhajmu / a tady jezdí / tady má půldomek / tady má celodomek na Letné / a jezdí tady tak víceméně na prázdniny nebo tak / a chtěl satelit á / ten byl spokojený a tak zme probírali / byl velice spokojený / dycky podával @ ruku / velice srdečný / jakó / taký člověk tě naladí dobře / a @ tak zme se bavili o tom / o nemocenské a vůbec o německém stylu života / jó / a on říká / to je úplně tо / to si nedovedete představit / to je úplně / vůbec tо / t tam přidete do @ do tohó / do ordinacé / a to sou šecko důchodci / jó / tam prostě taky to zneužívání toho sociálního toho (opět zesílení hlasu) / jenže u nás se / já su zvědavý kdy k vám to přijde / @ důchodci u nás PLATÍ nemocenskou / já nevím jakou část / asi nějakou asi niší / ale to to sem zas tak nerozebíral / protože protože sem normálně dělal / to se zas tak čověk @@ / to sem ho zas tak nesledoval / ale tady jak přijde kurva / že se bude platit nemocenská / důchodci budou skákat jak pardálí

KOMUNIKÁT 7

P (27), M (53), neděle, kuchyně, sedí u stolu, porada, co komu koupit na Vánoce; matka se synem, který se ptá matky, jestli má vymyšlený dárek pro otce; matka listuje v katalogu s ložním prádlem

P: co to je?

M: právě tyto (ukazuje) / že sou za poloviční cenu / nó / ale teď nechápu / proč je tady polštář / (tišeji) já nemám brýle / stejný rozměr / za koliksi / a tento je ANTlalgický / ježiš / já teď nevím který / Á / (tišeji) tento taky / nó / a stojí dvě stě třicet pět korun / takže stál štyrysta sendesát /

a nevím proč tady tento / stojí tři tři sta padesát / sedum set a sedum set / a tento / stojí původně / no to já prostě / já sem si říkala tyto polštáře (ukazuje v katalogu) a tamty // (s emocemi) to je takových prostě hrůza všeho / chápu když sou některé jako tenší tlusčí anebo sou ty co sou dvě / že je tak odděláš a máš na zimu obě dvě naráz nebo v létě jenom jednu a to nebudu // kde bych to zas dala? / no tak sem si říkala / že bych tady toto sem no // to je na Čepkově / já sem tam brala aj tam tu a myslím že / jak se to ? / je to nějaké spocené nebo tak? // no tož takových různých / tam mají vyložené napsané i s peřím / tož já nevím / na to alergický / tak to si říkam to nebude / já vím že je to jako umělina ale toš / já doufám že je to takové to / to duté vlákno v tom né? / dyš píšou že je to antialergické / (odkašláni) no to taky nevím / dyť to musí sm _____ / já nevím // (nadále listují katalogem) toto je jakýsi malý / tak sem si říkala / SICE bude to aj pro mě / nebude to jenom pro něho ale csss / JÁ už nic jinšího nevymyslím // a jak sem se tě ptala na ten košťýt / oni tam / chtěl hodit ten burčák / já sem ho umyla /donesla a od té doby sem ho neviděla / musím se podívat / kde to dal zas / to samozřejmě nevěděl kde to zas je / já sem ho nevrátila na to místo a // (odkašláni) pak ho někdo rozmlátí / protože kdykoli přijdu tak je tam samé noviny / ZASE krabice / další krabice / _____ říkal že pude zhodit ten / no já nevím to světlo / mně se to teda moc nelíbí protože // já sem měla představu / že to bude na některé z těch fošen dvou / nalepená ták / ták a tam to nepujde vidět a bude to na nějakou tu tu a do toho / jinak nic / a TOTO je PĚT metrů nebo kolik / no mohli zme se tam s tím rozplakat protože to je namotané na to / furt se to kroutí jak blbec / no tak to se rozkroutí časem / alé / to NENÍ ani možné / to nemože být pět metrů jak říkal / prťže to je CIK CAK a furt je toho moc / JĚžišmarjá / tak jak je to aj přes to tak to už je tam takové rušivé / já sem myslela že to nepůjde vidět / že to bude svítit enom tak / no to nejde rozpojit včil / gdyby to tak šlo o kousek ustříhnout / mohl se vzít jenom kousek / no _____ / (rychleji a hlasitěji) a dědeček hned říkal / (jinou barvou, entuziasticky) TO je PĚKné / to NECHte eště TAK / DO VLNEK si to dejte / (zpět normální barva hlasu) no ten by nám poradil / (s úsměškem) to byzme byli jak u cirkusu / eště vlnky si tam udělám a _____

KOMUNIKÁT 8

2 spolubydlicí, A (23), B (25)

B: chceš se zasmát ? (směje se)

A: no

B: prosím tě / to se ale zasměješ / to je prostě ale / nejhorsí je srážka s blbcem / že ? / vykládala sem ti o tom právu / jak máme to kriminalistu ? (A se nechápavě dívá) / no prostě sme měli právo / jo / kriminalista / (začne vřít voda) já si du zalit čaj / (z dálky z kuchyně) / Peťo / pchá / ted změ zase to / rozto (smích obě) / chlápek kriminalista / jo / @ veškeré všecko četl za katedrou a četl z to knížky prostě / (ukazuje pohledse skloněnou hlavou do rozevřené knihy) a jedem / dvě hodiny předčítal / takže eště ze středoškolských učebnic / ale prostě předčítal dvě hodiny / takže poznámky veškeré žádné / že / a tak hlavně že sem z práva maturovala / připadala sem si jak kre-tén / (přišla sms) no a ten milý pan kriminalista / my sme měli zápočet za to / jakože stoprocentní účast / jo / a / on na konci / nó divíš se stoprocentní účasti ? / nebo taky míváte někde? /

A: taky máme

B: nó / ale jakože u nás to tak prostě není (2. sms)

A: no a poslouchám tě (čte si sms, reaguje na odmlčení A)

B: no ale stoprocentní účast s tím / že když nepřiđeš / musíš mít omluvenku od doktora / a když nemáš omluvenku od doktora / tak tě z té látky vždycky na konci jako toho půlroku vyzkouší / a / a / @ on si jako na konci půlroku přišel s tím /@ jako úplně pomíjím takové to / @ chování jakože

já sem největší bůh světa přitom je to malý zakrslý skrček / sem ho jednou potkala @ v Albertu / cupital vedle jakési paní / nevím jestli to byla jeho matka nebo manželka / ale to je přesně takový ten typ / co si musí honit ego na někém jiném / no á / prostě na konci toho půlroku / (smích) na nás přišel s tím / že on jako kriminálníka / policajt / že požádal svého kamaráda grafologa / aby překontroloval ty / překontroloval ty podpisy a že ani ne polovina těch, co jsou zapsaní na zápočet, to splňují // ale že jak je v právu / že nám dává možnost se omluvit za podvod / a že teda jako to odpustí / jo // tak já sem jako měla všechno v pořádku / ale jednou sem podepsala kamarádku / protože jí nebylo dobře / a kde by scháněla omluvenku / že ? / tak říkám / normálně Evi tak pojd tak řekni že tam nemáš jeden podpis / já řeknu že sem tě podepsala / a říkám takový debil mě jako vůbec nemůže rozházet / teď sme mu to jako řekli / v pohodě / on jí to odpustil a // to bylo v prosinci // á od prosincé / celý / celý měsíc zme čelili čekali / kdy vypíše termíny na zkoušky / jo / takže / milý pan Novák napsal / (uchichtnutí) / napsal v neděli večer imejl / že kdo se cítí být připraven na zkoušku z práva / má přijít v úterý // jako dneska / ve čtyři hodiny / a já říkám / já sem to zjistila samozřejmě až v pondělí ráno / že / říkám ehmm / no to je úžasné / určitě se za dva dny jako naučím právo / (ironicky) to se fakt jako naučím / ale jakože v příštím týdnu že snad v úterý a ještě v pátek / žádám vás o dočvilnost // já už mám od příštího týdne domluvenou praxi na čtrnáct dní / takže budu muset zběhnout jeden den // no ale prostě / má to to je / to je prostě kretén (smích A) / to bys ho musela vidět / fakt / jako kdokoliv / ty / já / jako kdokoliv z nás by to odpřednášel líp to právo než on (smích A) / prosimtě Erika byla zrovna u toho / když sem to zjistila / jako byla na internetu / takže / takže sem to všechno musela říct // a nepočítám takové ty koniny s tím Stagem / to už sem se jako smála / to byla jako tak vtipné / říkám jako každý rok a nejsou schopní s tím nic udělat

KOMUNIKÁT 9

Rozhovor matky s dcerou (večer v kuchyni) – matka (47) vypráví své dceři (23) o situaci v zaměstnání

D: nó / ještěš mě to nedovykládala co ta nová ženská v práci / že ta co byla na manažerku / co dělá ten ten

M: né však oni jim tam udělali taky takové kolečko / jak má martina // to je nově / to je teď od prvního / od prvního devátý / nebo od prvního osmý vlastně / ti co nastúpili / tak tak si musijú projít týden / týden u nás v prvozu / a říkala že začínal ten kolega její / a že ten / toho strčili větš kompresory / že / že to vůbec nemá co s metero / meterologií / jako s měřením nic společného / že se tam akorát nadřel jak hovado a strčili ho / strčili ho prostě / týden / týden byl na lince / jako měřil toto a // a tak když / když ten šéf viděl / ten její né / že prostě co kam ho dali / nó / tak že jí aspoň zařídil ať ať šla / ať ide k nám / s tím že je to přece jenom blízke tomu / tym jejich měřidlům a tomu / protože my když měříme // tak si ukážem jak se tam měří a co se tam měří / že aby měla představu a to / a že projde jako aj na lince á // je teda fakt že do desíti hodin enom stála vedle mě a tedka já prázdny košík / rozumíš / teď se vyptávala / nebo chtěla se bavit a to // tak sem nestíhala // potom když / když to / já říkám esi si to nechce jako aspoň zkusit / říká / ještě né / (smích) / že za chvílu / a potom teda šla nó / na tom jednom měřáku měřila nó / tak to bylo rychlé / sme to dohnali / ještě sme nadělali košík navíc

Summary

Studijní opora se zabývá výzkumem spontánních mluvených komunikátů na pozadí konverzační analýzy. Kniha se zaměřuje na konverzační analýzu v širším smyslu, tzn. snaží se popsat nejen žánr přátelské a rodinné konverzace s komunikační funkcí fatickou, nýbrž i rozhovory z různých oblastí každodenní komunikace. Nemalý prostor je věnován dosavadním domácím a zahraničním výzkumům v této oblasti. Studijní opora představí konverzační analýzu jako interdisciplinární obor, jehož počátky jsou spjaty s etnometodologií. Právě kombinace teoreticko-metodologického zázemí etnometodologie s analýzou a interpretací (převážně) neformálních nepřipravených komunikátů přináší zajímavé poznatky využitelné nejen v lingvistických oborech.

The educational support is engaged in research of spontaneous spoken communicates using conversation analysis background. The paper has been focused on conversational analysis in broad sense, i.e. trying to describe not only the genre of friendly and family conversations having mainly phatic function, but has also paid due attention to interviews belonging to different areas of everyday communication. The study support presents conversational analysis as an interdisciplinary field the origins of which are associated with ethnomethodology. The combination of theoretical and methodological background of ethnomethodology with the thorough analysis and interpretation applied to (mostly) informal impromptu utterances brings interesting findings useful not only in linguistic fields.

Konverzační analýza (nejen) po česku

Michal Jurka

Petra Martinková

Michaela Roubínková

22. svazek Edice Qfwfq

Výkonný redaktor: Agnes Hausknotzová

Odpovědná redaktorka VUP: Jana Kreiselová

Jazyková redakce: Zuzana Malíková

Sazba: Jana Hajdová

Obálka: Martina Šviráková

Vydala a vytiskla Univerzita Palackého v Olomouci

Křížkovského 8, 771 47 Olomouc

www.upol.cz/vup

e-mail: vup@upol.cz

Olomouc, 2014

1. vydání, 68 stran

č.z. 2014/953

ISBN 978-80-244-4355-3

Publikace je neprodejná